

Forradalmi röplapok és gúnyiratok 1848-ban

POSONYI ERZSÉBET

A röplapok, röpívek a köztudatban így élnek, mint időleges jelentőségű kiadványok, mint látszólag rövidéletű termékei a mának, a jelennek. Tárgyukat rendszeren valamely aktualitáshoz kapcsolják, a jelen eseményeiből és állapotából merítik; jellemzőjük a rövidség —, terjedelmük többnyire csak egy levélnyi vagy néhány lapnyi —, széles körben terjednek el, mozgékonyak és könnyen érthetők. A tömeghez kívánnak szólni, annak figyelmét akarják ráirányítani a mindennapi élet egy-egy fontosnak tartott eseményére, valamely közösséget tájékoztatnak vagy irányítanak, kézzől-kézre járnak, soká sehol sem időznek, céljuk az, hogy minél szélesebb néprétegekben keltsenek minél gyorsabb és minél erősebb hatást. E hatás fokozására egyik eszközük a kép vagy rajz is, különösen abban az időben, amikor a nyomtatott betű ismerete még nem volt általános. A röpív nagyobb alakú, 2-ed rét vagy ívrét formája a plakát külső sajátosságaira emlékeztet, ezért a német szóhasználat, melyet különösen a múlt században a városi lakosság nálunk is átvett, általában plakátnak nevezi a nagyobb alakú röpíveket.

A röpírat a röplap bővített formája, stílusa, célkitűzése hasonló hozzá, a gyors hatásra törekvésben is egyezik vele, csak nem sűrtí annyira mondanivalóit és hosszabb időre veszi igénybe az olvasó türelmét. A pamflet a személyes támadó éllel készült gúnyírat angol eredetű elnevezése.

Ezek közé az *időszaki* kiadványok, ún. efemeridák közé sorolható a brostúra is, mely a röpírat tágabb formája. Szintén gyorsan készül, gyors terjesztésre szánt és fűzötten kerül forgalomba, amit elnevezése is elárul.¹ Célja ugyancsak a tömeg befolyásolása vagy mozgósítása egy meghatározott aktuális irányban. Ezek az efemeridák megelőzték a hírlapokat és éppen az kölcsönöz számukra különös jelentőséget, hogy a hírlapok előfutárai, hogy beleviszik a társadalom tudatába az érdeklődést az „újság” (újdonság) iránt és mind az olvasók, mind a nyomdászat vonalán előkészítik a talajt az első hírlapok megjelenése számára. Hírlap és röplap vagy röpív közeli rokonok, közös sajátosságaik: a hírközlés gyorsasága, az aktualitás, a publikitás és a könnyű hozzáférhetőség. Lényegesen különböznek azonban abban, hogy a röpívek, röplapok, a hírlappal ellentétben nem periódikusan, nem szabályos időközökben jelennek meg, hanem alkalmilag, valamely közérdekű eseményhez kapcsolódva, vagy meghatározott céllal.

A röplapok, röpívek külső megjelenési formája is erősen emlékeztet saját koruknak vagy a későbbi időknek hírlap-formáira. Evvel magyarázható, hogy ezeket a többnyire egyleveles, kézíratos vagy nyomtatott hírközléseket általában újságleveleknek, újságlapoknak, németül „Neue Zei-

tung"-nak, latin nyelven „relatio"-nak, az olaszoknál „aviso" vagy „gazeta"-nak nevezték. Ez utóbbi, több más nyelvbe is átvett elnevezés onnan eredt, hogy Velencében gazeta nevű pénzegységért árusították őket.

Ha ezeket a jelentéktelenné látszó efemeridákat keletkezésükben és fejlődésükben vizsgálják, megállapíthatjuk, hogy szorosan összefüggnek a társadalmi fejlődés egyes szakaszaival, hogy gyökerük a társadalom gazdasági viszonyaiból táplálkozik és nem csekély a hatásuk a társadalom politikai és egyéb nézeteinek, valamint intézményeinek a kialakulására. A feudalista társadalmi rendben a hűbérúr csaknem teljesen kisajátítja a kéziratos, a fejletlen közlekedési viszonyok miatt csak szűkörben és kezdetleges módon terjeszthető hírszolgálatot. A XV. század végén és a XVI. elején a nagy földrajzi felfedezések és a nemzetközi piac alakulása hatalmas lökést adtak a feudális társadalom termelő erői fejlődésének. A fellendülő kereskedelmi élet megindítja a tőkefelhalmozódást, vagyonos kereskedőházak jönnek létre és ezeknek az a törekvésük, hogy a kézzel írott, majd később a nyomtatott és könnyebben terjeszthető röpvéket, újságlapokat elsősorban saját üzleti céljaikra használják fel. Ugyanakkor azonban a hivatalos hírszolgálatnak mintegy ellensúlyozásául, egy alulról meginduló folyamat keretében egyes kéziratos vagy nyomtatott röpv merész kibocsátója nem éri be már a hírek pusztá közlésével. Az ellenőrzés megkerülésével forgalomba hozott kiadványok már állást foglalnak az eseményekkel kapcsolatban és iparkodnak feltárni a feudalista társadalmi rend kirívó ellentmondásait. A könyvnyomtatás és a manufaktúrák terjedésével erősödik a kapitalizálódás, a feudális rend és a termelő erők közötti ellentét egyre nyilvánvalóbbá lesz, élesedik az osztályharc a jobbágyok és földesuraik között s ez végül is a humanisták és a reformáció által is elősegített parasztháborúkban robban ki. A németországi jobbágyparasztság követeléseit éppen a röplapok, újságlapok terjesztik el igen széles körben és ezeknek a küzdelmeknek során bontakozik ki első ízben a maga teljességében az ilyen jellegű nyomtatványok tömegmozgósító és társadalomformáló hatása.

A XVII. század magyar szabadságmozgalmainak, az osztályharcot betetőző polgári forradalmak történetének a röplapok, röpvékek, röpiratok nem csupán olyan becses forrásai, melyek feltárják a hivatalos történetírás által elhanyagolt apró, de fontos mozzanatokot, hanem egyúttal éles és hathatós fegyverek is. Bár a hatalom birtokosai nem egyszer elnyomják kiadásukat, vagy illegálitásra kényszerítik, ezek elősegítik a letűnésre ítélt társadalmi rend bukását és siettetik az újnak a győzelmét. Nem véletlen, hogy a francia forradalom hajnalán, 1788 utolsó hónapjaiban, az államhatalom bomlása idején, 2500 röpv és röpirat jelent meg. A sajtó felszabadulása, vagy az elnyomás lazulása idején, mint például nálunk *II. József* intézkedései nyomán, a franciáknál a nagy forradalomban és *Lajos Fülöp* polgárkirálysága alatt, majd Európaszerte az 1848-as forradalmakban, a röplapok, röpvékek, röpiratok kibocsátása soha nem tapasztalt arányokat öltött.

1

Az 1848/49-es magyar forradalom és szabadságharc szorosan kapcsolódik az akkoriban csaknem egész Európán végigszárguldó forradalmakhoz,

melyek egyik aktív tényezője ez országok többségében a munkásság és a szegény parasztság volt. Az Angliából kiinduló gazdasági válság, az utolsó két ínséges esztendő, melynek nyomorát a burgonyatermés pusztulása is fokozta, az uralkodó osztályok csökönös ragaszkodása a feudalizmus maradványaihoz, a társadalmi viszonyok és a gazdasági rend ellentéteit egyre erősebben kiélezte. Nem véletlen az sem, hogy a rajnavidéki munkásság és parasztság nyomora és ennek nyomában feltörő elégedetlensége szemléletében felnőtt *Marx* és *Engels* 1848 februárjában adta ki Londonban *A kommunista kiáltvány*-t. Ebben az időben Galíciában parasztlázadás, az ugyancsak Habsburg elnyomás alatt sínylődő Sziáliában forradalom tör ki, Párizsban a munkásság, diákokkal és nemzetőrökkel az élén, menekülésre kényszeríti *Lajos Fülöpöt*, a polgárkirályt. Bécsben, *Metternich* uralmának fellegrvárában, március 13-án barrikádokat emel a nép és elkergeti a kancellárt, aki közel félszázadon át volt a nemzetközi reakció vezére. A bécsi forradalom másnapján, mint egyik legfontosabb vívmány, már megszületik a szabad sajtó. Ennek következtében az 1848 elején az osztrák fővárosban megjelent 35 időszaki nyomtatvány száma az év folyamán 192-vel szaporodik; ezt a csústeljesítményt a bécsi sajtó 1888-ig nem éri el többé. E kiadványok között nem jelentéktelen a satirikus politikai irányzatú lapok száma és közülük nem egy, átmenetet képez a röplap, röpív és a hírlap között. Szabálytalan időközökben, röpív gyanánt jelenik meg, előfizetést nem hirdet még abban sem, ha számozottan kerül forgalomba. A röpív jelleget a kibocsátók Bécsben épp úgy, mint Pesten, a címbe vagy tartalomban külön hangsúlyozzák, ami által mentesülni igyekeznek az időszaki lapokat még az 1848. évi sajtórendelkezések szerint is súlyosan terhelő óvadék letétbe helyezésétől. (Ilyenek Bécsben többek között: *Der Wiener Michel, Kaiser Josef und sein Freund Blumauer, Der Ohnehose, Gerad'aus, Die Geisele, Ein Flugblatt aller Flugblätter, Die Brieftaube, Flugschrift für Stadt und Land, Der politische Esel, Tag-Klatsch-Schmäh-und Schimpfblatt, Satan* etc.²)

A bécsi forradalom híre március 14-én jut el Pestre, ahol az Ellenzéki-kör és a Pílvax-kávéház radikális fiatalsága *Petőfivel* az élén, már 12-én megszerkesztette a 12 pontot. Ez „a polgári demokratikus átalakulás átfogó programja”,³ ennek első pontja a sajtószabadság és a cenzura eltörlésének követelése volt. Ez természetes is, hiszen a 12 pontot írók állították össze, akik a cenzura nyomását gyakran érezhették saját bőrükön is és tudatában voltak a sajtó közvéleményformáló és nevelő erejének, tudták, hogy ennek kiaknázása minden forradalmi megmozdulás döntő tényezője. Röplapokon jelentek meg a márciusi sajtó első cenzurázatlan termékei: a 12 pontot magában foglaló „*Mit kíván a magyar nemzet*” és a *Nemzeti dal*. Az első példányokat a nyomdaépület ablakaiból szórták *Vasvári Pál* és társai az utcán hullámozó tömeg közé. A felszabadítás hatása már azért is nagy volt, mert a Habsburg-abszolútizmus a röplapok szabad szellemétől különösen féltette az igája alatt nyögő népeket. Ezek a 2—4 váltó krajcárért vagy 1—2 kongó garasért a városok utcáin és a falvak vásárain árult olcsó nyomtatványok alkalmasak voltak arra, hogy különösen az alsó népréteg körében szítsák az elégedetlenséget. Ezért már 1795-ben megtiltották a Habsburg-birodalom területén, hogy könyvkereskedők „rossz árujukat,

kapós könyveket és egyes a csöcselék ízlése szerint megírt lapokat árusnók és házakon átfutó, össze vissza kiabáló emberek útján árusítsák, avagy a vásárokon, a városokban és a kapuknál kereskedők útján, vagy más útonmódon adogassák el”.⁴ Az ilyen árusítás az eladóknak fegyház, a kiadóknak még súlyosabb büntetést hozott. Idők és kormányrendszerek gyökeres fordulatára mutat, hogy 1848 tavaszán maga az első felelős magyar kormány bízta meg Vas Gerebent, sőt a kormány bizalmát akkor még el nem veszített Táncsics Mihályt is, a később betiltott *Munkások Újságja* szerkesztőjét, hogy az új vívmányokat és törvényeket ismertető és magyarázó, a vásárokon a nép közötti terjesztésre szánt röpiratokat készítsenek. A feudális abszolutizmus korában oly megvetően „csöcseléknek” bélyegzett tömeg megszűnt már „quantité négligeable”⁵ lenni. Számolni kellett az erejének és jogfosztottságának tudatára ébredt nép követeléseivel, mert ennek körében egyes megyei bizottmányok jelentése szerint: „hazánk több vidékén sajnos zavargások mutatkoznak.”⁶

A sajtó szabadságának rendkívüli fontosságát igazolja a tény is, hogy a márciusi napokban az első ellentét a pozsonyi országgyűlés liberális nemesi ellenzéke és a kézművesek, az ipari proletariátus, valamint a parasztság tömegei által is támogatott pesti radikális értelmiség között, éppen a sajtószabadság kérdése körül merült fel. *Kossuth* március 3-i feliratterve erre a kérdésre nem terjedt ki és így elsőnek nem az országgyűlés, hanem a 12 pont és főleg a pesti utca, a főváros népe követelésére volt kénytelen a reakciós budai Helytartótanács kimondani. Mikor azután az új sajtótörvény-javaslat a lapok kiadását szinte elviselhetetlenül magas kaucióhoz kötötte, Pest város közgyűlése tiltakozott ez ellen és a javaslat szövegének egy példányát a március 22-én tartott népgyűlésen ugyancsak a pesti utca égette el nyilvánosan.

A politikai gyámság alól felszabadult tömeg szinte lázas érdeklődéssel veti magát a nyomdatermékekre; a sajtó munkásainak többsége valóban nevelő és felvilágosító szándékkal igyekszik érdeklődését, kisebb része — üzleti célokból — szenzációéhségét is kelégtíteni. Új lendületet nyer időszaki sajtónk. *Szinnyei* kimutatása szerint 1841—1847 között 104 magyar és idegennyelvű időszaki lap látott Magyarországon napvilágot, 1848/49-ben ezek száma, a két külföldön megjelent lappal együtt 186-ra emelkedett.⁷ Több olyat említ *Szinnyei* ezek között, melyek a feljebb említett bécsi sajtótermékekhez hasonlóan nem kifejezetten periodikák, bár számozottak, megjelenésük nem rendszeres időhöz kötött, röplap jellegüket címük vagy tartalmukban megőrzik és így említésük nem mellőzhető. Ilyen a Győrben *Noisser* Richard szerkesztésében és kiadásában megjelenő: *Satirisch oppositionelles Flugblatt*, 1848,⁸ melynek 18 száma, a Magyaróvárott *Höchell* Hermann által kiadott: *Der emancipirte Satanas, als Apostel der Freiheit und Gleichheit* c. szatirikus néplap,⁹ melynek 12 száma, a *März Ede-féle: Die grosse Versammlung der Spatzen und andere Vögel in Budapest*,¹⁰ melynek 60 száma, a *Landerer—Heckenastnál Reisinger* Ferenc szerkesztésében megjelent: *Pester Mephisto*¹¹ és a *Bauer* Ph. szerkesztette, a pesti *Lukács* nyomdában készült: *Versammlung der Buda-Pester Fratschlerinnen*,¹² mely utóbbiakból csupán néhány szám jelent meg. A felsoroltakon kívül még 4 rokonjellegű lap címét közli *Szinnyei*, melyeknek csak 1—2 száma ismert

és az Orsz. Széchényi Könyvtár állományában nincsenek meg. E lapok tükrözik a forradalmi változások nyomait, beszámolnak az akkori helyi vagy országos, sőt néha nemzetközi fontosabb eseményekről és mozgalmakról, általában elég alacsony színvonalon, nem ritkán a maguk kezdetleges modorában értékelést is adnak.

E felsorolásban szembetűnő, hogy magyar nyelven írt szatirikus politikai tartalmú röplap jellegű nyomtatványt nem találunk és a tényleges időszaki lapok között is csak egyet a „*Charivari Dongót*.”¹³ A német nyelvterületen és a franciáknál is gyakori gúnyolódó hangú röplapok, röpívek is sokkal ritkábbak nálunk s a meglevők jórésze is német nyelvű. Ennek okára a *Márczius Tizenötödike* mutat rá, mikor a *Charivarit* megindító *Lauka* Gusztávot figyelmezteti vállalkozásának veszélyességére, mert „a magyar sértékeny nép, s vannak egy néhány eszmék, melyek ellenében a legkedélyesebb tréfát sem tűrné el. ... Mi ha gúnyolódunk, szavaink értelme komoly volt, és mégis a sajtószabadság élvezésére még nem szokott táblabírótság mennyire felzúdult. Mit várjunk akkor, midőn e nép gúnyt fog olvasni olly eszmék, sőt személyek ellen is, kikre mindeddig csak a legmélyebb pietással gondolt. ... Sajtószabadságunk van. De közönségünk még azt élvezni legnagyobb részben nem szokta meg. Íróink közül még most is legtöbben úgy írnak, mintha cenzura alá dolgoznának. A sajtószabadság égből leste Magyarországot nagyon meglepte.”¹⁴ Saját tapasztalatából tudja a *Márczius*, hogy *Mákvirág* című csipkelődő rovata és a minisztérium elleni mérsékelt „oppozíció” is már lapégetésre, az úri kaszinókból kitiltásra vezet. Hátha itt valaki a *National*¹⁵ modorát követte volna? — teszi fel a kérdést a *Márczius*.

Valóban, ha vizsgáljuk azt az olvasóréteget, amely számára röplapjaink, forradalmi nyomtatványaink készültek, megállapíthatjuk, hogy nálunk, különösen a márciusi napokban, még kialakulása kezdetén volt az a réteg, mely Párizsban félévszázados forradalmi mozgalmak tüzeiben edződött harcossá és szerzett kritikai éleslátást. A birtokos nemesség, imént érintett túlzott érzékenységgel, osztálya elleni támadásnak minősített minden, a soraiból kikerült vezetőréteget illető élesebb bírálatot vagy gúnyt. Féltve őrizte tekintélyét és elvárta, hogy az az alsóbb néposztályok előtt még jobban növekedjék az által, hogy előjogairól „nagylelkűen” lemondott. A nyugati fővárosok forradalmi mozgalmait irányító polgári elem Pesten ez időben még vékony réteg és nagyobbára idegenajkú volt. A hatalom birtokosainak pellengére állításához a lakosság többségéből hiányzott a forradalmi lendület, túlságosan féltették a „közbátorságot”, melyet egyes merészhangú röplapok veszélyeztethetnek. A *Petőfi* körül csoportosult radikális ifjúság, a 4100 pesti ügyvéd közül azok az elszegényedett nemések, akik peres eljárások helyett többnyire házitanítóskodásból vagy hírlapírásból tartották fenn magukat, ezek ütötték meg a sajtóban a szabadabb hangot, ugyanúgy az Ellenzéki-majd *Radical*-körben vagy a kormány által később be is tiltott *Egyenlőségi* Társulatban. Belőlük s még néhány tanárból, jegyzőből, megyei alkalmazottból, a mai haladó értelmiségnek megfelelő rétegből került ki magyarnyelvű forradalmi röplapjaink, röpirataink néhány ismert szerzője. (*Irinyi, Kolmár, Greguss, Gömör, Pintér, Magos* stb.) Ha tekintetbe vesszük, hogy radikális hírlapjaink sem örvendtek nagy elterjedt-

ségnek, arra következtethetünk, hogy az alkalmilag kibocsátott nyomtatványok sem terjedtek el túlságosan széles körben, kiváltképpen a forradalom első szakaszában. Hiszen *Táncsics hírlapja* a *Munkások Újságja* is, bár 6000 példányban nyomatta, csak 800 előfizetőnek járt, a több példányt a szerkesztő a hetivárásokat látogató falusiak között ingyen osztogatta. A sajtóban *Táncsics* adott legerőteljesebben hangot a parasztság és munkásság panaszainak és sérelmeinek.

A parasztság, az ország lakosságának mintegy 72 százalékát képező tömegével,¹⁶ a márciusi vívmányok egyik előrelendítője volt és jogaiért azután sem szűnt meg küzdeni, de mélyebben gyökerezett benne a tekintélytisztelet, a loyaltás, semhogy értékelni tudta volna a gúnyos bírálatot vagy gáncsot, amellyel a korán tisztánlátók a hatalom tétovázó, vagy ellenséges érzületű birtokosait illették. A munkásosztály pedig, mely a fejlettebb iparral rendelkező nagyvárosokban a forradalmi mozgalmakban lényeges szerepet vívott ki magának, hazánkban még csak kialakulóban volt. Sem száma, sem képzettsége nem volt azon a fokon, hogy sorából nagyobb tömegű olvasóra lehetett volna számítani. Az ország 4 millió dolgozójának csak 3 és fél százaléka, vagyis 130—140 ezer volt munkás s ennek több, mint a fele kézmíves legény és inas. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a nagyobb részt idegenajkú iparosok többsége a magyar szabadságról a legnagyobb elragadtatással beszél¹⁷ és kész érte akár a főváros utcáin a jurátusokhoz csatlakozva tüntetni, akár a szabadságharcban vérét ontani, amint azt több képviselőjük versben és prózában ki is fejezte. Németnyelvű forradalmi röpiweink olvasóinak zöme ebből a rétegből kerül ki. Szerzőik, mint a hírlapok cikkíróinak jórésze is akkoriban az ismeretlenség homályában kívánnak maradni. Ritkán nevezik meg magukat, az előforduló nevek nagyrésze álnév, gyakoriak a betűjelek, nyilván, hogy bírálatukat szabadban gyakorolhassák. Egy részük német nyelvterületről idekerült, a francia citoyen-szellem hatása alatt fejlődött nyomdászok vagy korrektorok sorából emelkedik ki. Ilyen pl. a szászországi születésű *März Ede*, akit 1849. október 13-án, az Újépületben székelő császári katonai bíróság „az általa szerkesztett vakmerő gúnyiratokért és a lázadásnak ekképpen előmozdításáért kétévi sáncmunkára, könnyű vasban” ítélte el.¹⁸

A forradalmi röplapokban, gúnyiratokban bizonyos nemzetközi jelleg és elterjedtség tapasztalható. Hatásuk túllép néha a kibocsátók hazájának határára és szószólói lesznek a népek közös szabadságának és jogainak a közös ellenség: a zsarnokság ellen. A bukott *Metternich* hiába menekül fél Európán keresztül, gyűlölet kíséri mindenüvé és neve a forradalmi szenvedélyeknek lesz céltáblája, mert a konzervatív történetíró lekicsinylő megállapítása szerint: „a bécsi demagógiai által ontott pamfletek végigkísérték őt, sőt megelőzték mindenütt menekülése folyamán.”¹⁹ *Mikor Zsófiát, I. Ferenc József* anyját, a magyarok ádáz ellenségét, a bécsi októberi forradalom számúzi, Bécs röplapon hívja fel Berlin népét arra, hogy ne tűrje fővárosában a porosz udvarhoz menekült „ördögi nőszemély” jelenlétét.²⁰ A Pesten kibocsátott forradalmi röpiwekre erős hatással voltak a bécsi, elsősorban a bécsi októberi forradalomnak a nyomdatermékei, minthogy általában a bécsi forradalomnak ez a szakasza adott a magyarnak is újabb lendületet.

A többnyire ívrétalakú, kéthasábos, a legújabb eseményeket megfelelő kommentárokkal hírül hozó röpiveket, melyek a hírlapok rendkívüli kiadásaira emlékeztetnek, a pesti és bécsi olvasóközönség általában plakátoknak nevezte, bár falragaszként ritkán kerültek forgalomba, inkább utcai árusok vagy könyvkereskedések útján a már feljebb említett árakon. A két főváros forradalmi mozgalmaihoz hasonlóan, plakátirodalmuk is kapcsolatban volt egymással, közösek voltak céljaik és közös volt támadásuk fő tárgya: az abszolutisztikus uralmi rendszer és annak legfőbb eszköze, a kamarilla. Mind a bécsi, mind a pesti plakátokon megtalálható a satirikus röplapok bizonyos nemzetközileg elterjedt és koronként ismétlődő jellegzetes formája és motívuma is. Dicsérő vagy gúnyos sírfeliratok, végrendeletek, útlevelek, politikai álmok, jóslatok, a sakk vagy kártyajáték köréből vett vagy vallási funkciókhoz fűződő motívumok gyakoriak a forradalom ilyfajta nyomtatványaiában.²¹ Párizs és Bécs után „minden fogalmat felülhaladó arányokat vett a két forradalmi esztendőben a kiáltványok és röpiratok literatúrája nálunk is.”²² A fennmaradtak között lényegesen kisebb a magyarnyelvűek száma, aminek oka a már vázolt társadalmi viszonyokon kívül még az is lehet, hogy ezeket a forradalmi tartalmú nyomtatványokat a szabadságharc leverése után új erőre kapott önkényuralom tüzzel-vassal pusztította. Csak eldugva őrzött példányok maradhattak meg belőlük, mert az elnyomó rendszer kopói, ahol rájuk bukkantak, megsemmisítették őket;²³ *Haynau* rendeletei szerint nemcsak terjesztőikre, de őrzőikre is a hadbírótság teljes szigora sújtott le.

II

Forradalmi tartalmú röpiveink fejlődésének útját elsősorban abból a szempontból kísérik figyelemmel, hogy mennyire tükrözik forradalmunk és szabadságharcunk felfelé ívelő fejlődésének vonalát. Mennyire találjuk meg bennük a tömeg közé lehatoló forradalmi eszmék visszhangját és milyen erős bennük a forradalmi mozgalmat előrevívó lendület.

E nyomtatványok a forradalom fejlődésének egyes szakaszai szerint csoportosíthatók. A márciusi vívmányok köré sorakozó első szakaszban a loyális, a királyhűség még dominál, a nép még bízik az uralkodó ígéreteiben, még örül a kivívott szabadságnak, még *Kossuth*nak ezidőben történt nyilatkozatai is ilyen irányúak, csak környezetének káros befolyásától intik óva a királyt. Komoly és tréfás hangú támadások versben és prózában ekkor még elsősorban *Metternich*, a reakció leggyűlöltebb képviselője ellen irányulnak.

Második csoportját ezen szakasznak azok a nyomtatványok alkotják, melyek a forradalmi eszmék terjesztését szolgálják, rámutatnak az elért eredményekre, a múlt hibáira egyaránt, ugyanúgy a reakció hamar meginduló mesterkedéseire, melyekkel elvesztett pozícióit visszaszerezni iparkodik.

A forradalom második szakaszának nyomtatványai a szeptemberi fordulathoz kapcsolódnak; a támadások éle eleinte főleg *Jellačić*, az országba betört rabló és az őt támogató udvari körök, a cselszövő kamarilla, a hatalomra törő *Zsófia* is környezetére felé sújt. Ebben a szakaszában nyilvánul meg a forradalmunknak az a sajátossága, amellyel „eltér a XIX. század többi

forradalmainak hanyatló menetétől és emelkedő irányzatával a XVIII. század forradalmaival állítható párhuzamba.²⁴ A forradalom második szakaszában ugyanis, amikor a nyugati burzsoázia már feladja a harcot és belenyugszik leveretésébe, nálunk a forradalom balra lendül, véglegesen szakít az elnyomó hatalommal, a nép felé fordul és csak addig tart hősies korszaka, amíg ezt a tömegbázist a kiújuló osztályellentétek meg nem rendítik. Ezt a fordulatot, mely nemcsak az ország felelős és a kivívott szabadságot feladni nem hajlandó vezetőinek, de a tömegeknek a magatartásában is beállott, mutatják ennek az időszaknak forradalmi rölpapjai, röpívei és gúnyiratai. Tavasztól őszig a bécsi nép által ünnepeelt „jóságos” *Ferdinand*-ból a saját fővárosát bombáztató, az októberi bécsi forradalmat tűzzel-vassal elnyomó hóhér lesz, akinek fejére szörnyű átkot szór a feldühödött nép jogos haragja. A királyhűséghez szinte csökönyszerűen ragaszkodó magyar nép is, midőn saját uralkodója biztatására egyszerre minden oldalról ellenség ront rá, rádöbben végre, hogy fejedelme félrevezette, elárulta. Kénytelen igazságot szolgáltatni *Petőfi*, kezdetben annyira elítélt megállapításának, „Nincsen többé szeretett király.” A tavaszi korteshadjárat során pedig e miatt a költőt még lázítónak, muszka spionnak bélyegezték. — *Petőfi*nek az idézet tárgyát képező *A királyhoz* című költeményével és a nyomában támadt felháborodással a továbbiakban részletesebben foglalkozunk.

Az elfordulás most már nemcsak a király személyétől, hanem magától a királyság intézményétől is érezhető s a köztársasági államforma időszerűségének gondolata már nem egyszer kap hangot ennek a szakasznak mind Pesten, mind Bécsben kibocsátásra kerülő nyomtatványjaiban.

A következőkben bemutatásra kerülő rölpapok, plakátszerű röpívek és kisebb terjedelmű röpiratok az Országos Levéltárban őrzött 1848/49-es nyomtatványgyűjteményből és az Országos Széchényi Könyvtár Plakát és Aprónyomtatvány-gyűjteményének állományából valók. A Levéltárban elhelyezett gyűjtemény 30 fascikulusban (iratkötegekben) napi kelet szerint rendezett kb. 5—6000 nyomtatványból áll. Ennek az anyagnak gyűjtése, az egyes darabok gyarapodási bélyegzőjének tanúsága szerint, a múlt század utolsó évtizedében indult meg a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárában (ma Országos Széchényi Könyvtár). Az 1900-as évek első évtizedeiben a Könyvtár a gyűjteményt adományok, nagyobb hagyatékok vagy gyűjtemények átvétele, vásárlások és egyéb osztályokból történő áttételek útján, állandóan gyarapította. Az anyag rendezése, katalógusának felállítása annak idején ugyancsak a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárában történt. Bár a nyomtatványok túlnyomó többsége nem levéltári jellegű és legtöbbször semmi nyoma sincs annak, hogy hivatalos ügyirat tartozéka lenne, a Könyvtár az anyagot a Magyar Nemzeti Múzeum Levéltárának anyagával együtt tartotta nyilván, illetőleg ebben helyezte el. Ebből adódott az a helyzet, hogy amikor az 1920-as évek végén a Nemzeti Múzeum levéltári anyaga átkerült az akkoriban elkészült és még bőséges férőhellyel rendelkező Országos Levéltár új épületébe, vele együtt az 1848/49-es nyomtatvány-gyűjtemény is odaajutott és eredeti rendezésében ma is ott őrzik. A Könyvtárban készült egykori katalógus az ostrom alatt elpusztult. Az egész gyűjtemény magyarázatokkal ellátott bibliográfiai feldolgozását a szabadságharc centennáriumának évében szerző kezdte meg, akinek a

levéltári kartársak szíves készséggel bocsátották az anyagot rendelkezésre. Az azóta elkészült és csupán mutatóval ellátandó, egyben katalógusként is szolgáló bibliográfia egyelőre kéziratban használható az Országos Széchényi Könyvtár Plakát- és Aprónyomtatványtárában.

*

Az első csoport gúnylapjai, mint említettük *Metternichet* állítják pelengére; így Bécsben egy március 15-én kibocsátott, a szokásos útlevel formában szerkesztett röplapon, a bécsi *Michel* kedélyeskedő, kispolgári hangján.²⁵ Pesten a szerző *Metternich bűnlajstroma*²⁶ címmel komolyabb kritikával illeti a kancellár egész politikai pályáját. Eszerint sikereit csak minisztertársai gyengeségének köszönheti, mert az egész pályáját a céltudatosság hiánya jellemzi. A „*Metternich*” c. magyarnyelvű broszura²⁷ azt veti a kancellár szemére, hogy *Napóleon* óta a „fenállónak rendítlen megtartását tüzé ki nyilvános elvül” és ellensége minden haladásnak: „a fának, mert nő, a madárnak, mert száll, a víznek, mely hullámszik, a vérnek, mely az erekben kering.” Mintegy lezárói a *Metternich*-ciklusnak: Vinzent *Erben* allegorikus dramatizált költeménye,²⁸ melyet *Gáde* Károly, német komikus színész jutalomjátékaként 1848, augusztus 19-én a budai nyári színház mutatott be és az ugyanebben a hónapban Bécsben *L. S.*-sel jelölt kibocsátótól származó röplap, mely a szabadságtipró zsarnokot sok bűne mellett még avval is vádolja, hogy megmérgezte *Napóleon* fiát.²⁹

A forradalmi eszmék terjesztését szolgáló kis röpiratok közül különösen előremutatásával emelkedik ki *Táncsics* Mihály: *A'kiszabadult polgárnak börtönben írt éneke* c. versekbe foglalt buzdító szózat.³⁰ Ebben már 1847. augusztus 1-én, a börtönből hirdeti, hogy

„Éljen a'jó! szebb jövőnek
Állunk küszöbén:
Nem dönthet meg ügyünket
Ezer cselszövény.”

Síkraszáll a testvériség, egyenlőség, a munka és a becsület dicséretéért, hogy megelőzze a pártviszályt vagy a polgárháborút:

„Véleményért eszes többé
Polgárért nem ont:
Más hit-'s nyelvűt ölelünk mint
Testvért és rokont.”

Időszerűen adta ki *Táncsics* e broszúráját „a sajtószabadság születésnapján”, a benne közölt eszmékben már a márciusi vívmányok vetítik előre fényüket.

A nép felvilágosítását, az új vívmányok tudatosítását szolgálja az ismeretlen szerzőtől eredő *Általános politikai Polgári ABC*, mely a *Hetilap* c. ipari és közgazdasági szaklapban jelent meg márc. 24-én s melyet újabban *Heckenast* Gusztáv közölt.³¹ Politikai programja csupa olyan dolgot tartalmaz, ami máig sem vesztett aktualitásából, ellentétben *Vas* Gereben

Öreg ABC vén emberek számára³² c. művével, melynek minden sora elárulja írójának osztálysovinizmusát. Előbbinek elterjedtsége szélesebb körű lehetett, mert külön füzetben is megjelent már március 18-án, sőt *Helfert* adatai szerint³³ német nyelven, a 12 pont közérthető magyarázatával együtt már márc. 16-án. Német szövegét közli a *Morgenröthe* c. Pesten megjelenő hírlap márc. 21-i száma is.

A 12 pont magyarázóí és a bukott rendszer megbélyegzői közé tartozik Gömörý Frigyes ügyvéd, kecskeméti városi tisztviselő is, aki *Mit kíván a magyar nemzet* c. verses, a „sajtószabadság 6-ik napján a köznép számára” kiadott röplapját 4000 példányban nyomatta ki és terjesztette a nép között. Hasonló irányzatú *Pintér* Mihálynak, „a kir. tábla hites jegyzőjének” soviniszta versezete, a *Honfi dal*, melyet avval a kívánsággal fejez be, hogy:

„Nemes legyen minden ember, nem paraszt!
E szép névhez ami illő tegye azt.“

A tréfás hang, a humor is megcsendül röplapjainkban e szakaszban még nem bántó éllel, vagy metsző gúnnyal, mint később. Az európai forradalmak fejleményeit fejtegeti ilyen modorban Vas Gereben mint „győri nemzetőr, humoristícai felolvasása”-ban,³⁴ melyet *Zerdahelyi* Ede április 4-i győri hangversenyének keretében tartott. Az „európai kártyajáték” esélyeit fejtegetve megállapítja, hogy Ausztria egymaga 1700 millió kártyapénzt fizetett, ebből a szegény osztrák nép felvilágosítására még egy font gyertyára való sem maradt. A bukott hősök: *Metternich*, *Guizot* és *Apponyi* mielőbbi méltó bűnhődését reméli, de királyhűségét, épp úgy, mint *Erben Metternich* elleni költeménye, igyekszik hangsúlyozni.

Már kevesebb loyálitást mutat azonban *Vas Gereben* a „király tanácsadója” akkor, ha dinasztikus érzülete a nemesség érdekeivel kerül összeütközésbe. Felháborodva tiltakozik egyik kis röpiratában³⁵ az ellen, hogy egyes „ostoba falusiak” azt híreszteljék: „a császár már negyven esztendeje kiadta a szabadságot a népnek, de az urak eldugták előle.” Kifejti, hogy 40 évvel ezelőtt (1811-ben) *I. Ferenc* az államcsődöt adta népének, melynek következtében ezerszámra jutott koldusbotra nemes és nem nemes egyaránt. Hogy Napóleon hadai 1809-ben feldúlták és megsarcolták Győr városát és környékét, de mikor a franciák legyőzete után a hadikárokat megfizették velük, a magyarok ebből egy fillért sem kaptak. Amíg élt, ezt adta a király 40 év előtt a népnek, amelyre holta után sem hagyott mást, mint atyai szeretetét, viszont fiára, *Ferdinandra* 52 millió pengő forintot, országának 1000 milliós adósságával szemben. Ebből a tartozásból most 200 milliót a magyarokkal szeretne megfizettetni. Jobb lett volna ha testamentumában atyai szeretetét hagyja fiára és az 52 millióval megtérítette volna a győrieket ért károkat.

A márciusi túlfűtött hangulatú napok izgalmában bukkan fel a pesti utcán először a forradalom vörös színe. A rendet féltő pesti kispolgárok, a céhszervezetek egyes raekciós tagjai és a vörös kokárdások között április 1-én a város több pontján összeütközés keletkezett. A *Márczius* aznap esti száma helyteleníti a vörös szín elleni támadást épp úgy, mint a pestvárosi rendreügvéló választmány, melynek nevében *Rottenbiller* Lipót alpolgármester és *Irányi* Dániel jegyző ápr. 9-én úgy nyilatkozott, hogy a szabad-

ságot azért vívták ki, hogy meggyőződését mindenki szabadon megvallhassa és a vörös szalagot viselőket inzultálók megfertőzik a szabadságot.³⁶ A Múzeum terén tartott népgyűlés főtárgya is ez a proklamáció volt. A városban előfordult összetűzések folyamán többek között egy zsidó nemzetőrt is inzultáltak s erről egy zsargonban megírt humoros hangú röplap számol be.³⁷

A már élesedő bírálóknak ad még mindig tréfás formában hangot Székesfehérvár parasztszármazású főjegyzőjének *Bökfő Zakariás* álneven kiadott „podagra, csökönység és hályog” elleni *Politikai lapdacsok* c. röpirata.³⁸ 55 pontba foglalva gúnyolja ebben a táblabírákat, a politikai köpönyegforgatókat, a nemesek és mágnások osztálygőgjét, a máglyára való sajtótörvény-javaslatot, *Werbőczy*, csak a nemességnek kedvező, törvénykönyvét és a penitenciát most már későn tartó konzervatívokat. Hasonlóan támadó élű a névtelenül kiadott *Ne szunnyadozzunk...* kezdetű gúnyirat, mely a minisztérium tétlenségét kárhoztatja és programot ad aktivizálásra.³⁹

A szolgaságból felszabadult nép védőjének és az egész világ szabadságáért is fegyvert fogó nemzetőrnek dícsérete *Heilprin* Mihály, lengyel származású író és publicista *Nemzeti ördal*-a,⁴⁰ a nemzetőrre, aki azért küzd, hogy:

...„Minden ember legyen ember
És szabad.”

Valóban forradalmi lelkesedés és útmutatás nyilvánul meg *Kolmár* József nemzetőr *Nép szava Isten szava* című és *Stancsics Mihály* polgár társnak a szabad sajtó tizedik napján ajánlott röpiratában.⁴¹ Széles történelmi háttérrel mutatja meg, hogyan hamvadtak el a 800 éves elavult intézmények az egyenlőség, szabadság és testvériség kivívása által s fogott kezét egymással 15 millió ember. Antiklerikális nyilatkozatai után a mágnást ostorozta, akinek mindene megvolt a paraszt semmijével szemben, a nemes, aki nem találja helyét, mert nagylelkűségét a rohanó világesemények tönkresilányították. Gúnyosan jegyzi meg, hogy a két politikai párt közül az ellenzék „konzerválta, a konzervatív ellenezte” a haza boldogságát s most mégis a legdühösebb konzervatívok viselik a legtöbb kokárdát. Az általa adott program: a „népjegyzők és tanítók felezett képzése, a népnevelés kivétele a papság kezéből, hogy az iskolamester ne legyen a plébános alárendeltje, hanem önálló „státushivatalnok.” Az írók a „Státus legfontosabb és legelső szolgálói”, rossz hazafi, aki irodalmának pártolására fel nem kel, mert a harcok korában a kard, békében a toll a nép védelmének az eszköze.

Májusban, mikor Bécsben újra fellobban a forradalom lángja és Pesten is megtörténik az első összeütközés május 10 én *Léderer* budai katonai parancsnok és a nemzetőrség számára fegyvert követelő nép között, *Ferdinand* rémülten menekül székvárosából; a magyar kormány ekkor még mindig avval kíséreltezik, hogy a királyt „hü magyarjai” közé hívja. A jóhiszeműek abban reménykednek, hogy ezáltal a monarchia súlypontja a magyar fővárosba tevődik át, ami az ország önállóságát kifelé is jobban dokumentálná. Ilyen illúzió indíthatta az öreg *Döbrentei* Gábort is *Gyere*

Az
Angyalkúti csata,
mellyben
**debreezeni véres pánthikos
önkéntesek**
és
Békés megyei nemzetőrök
is vívtak.

Szarvason,
Réthy Lipót nyomdájában.

*haza magyar király Budára... kezdetű, V. Ferdinandhoz intézett és 1000 példányban kiadott költeményének*⁴² megírására, melyben keserűen jegyzi meg, hogy *Ferdinand* 13 öse közül egy sem lakott soha az országban.

Ugyancsak a magyarok királyhűségét hangoztatja „a szász urak” ellenében „kik a halál és félelem sápadt színét imádták a hivtelen osztráknak” és most az uralkodót a mi népünk ellen ingerlik;⁴³ ifj. *Boér* Antal. Az uninó kimondása előtt szintén az erdélyi szászok árulását bélyegzi meg egy Nagyszebenből érkezett, németből fordított levél nyomán készült röplap is,⁴⁴ amelyben „egy született szász, de igaz honfi” leleplezi, hogyan akarják a szászok hazug hírek és rágalmak terjesztésével megakadályozni az erdélyiek körében az uniót.

Már a márciusvégi napok meghozzák az első csalódásokat az udvar ígéreteiben, a visszakozást a félelemből tett engedmények után, ami elkeseredést vált ki az ország népéből. Ezt a hangulatot szemlélteti Pest a Rend Fenntartásával Megbízott Állandó Választmányának: *Hazafiak! Európa nagyobb része küzdött... kezdetű, magyar és német szöveggel kibocsátott plakátja.*⁴⁵

A szabad népek közös küzdelme árán elért vívmányokért száll síkra élesen tiltakozik az ellen, hogy a had- és pénzügyeket — ahogy a bécsi udvar szeretné — kivegyék a független magyar kormány kezéből. A proklamációt *Vörösmarty* és *Irinyi* fogalmazták és a március 27-én ez ügyben tartott népgyűlés határozataként többezres példányszámban forgott az országban közkézen. *Irinyi* József ezenkívül a saját neve alatt kiadott *A pragmatica sanctio* kezdetű röplapon már azt a kívánságát is kifejezte, hogy Magyarországnak ne legyen az osztrák örökös tartományokkal közös uralkodója, mert túrheterlen, hogy a felelős magyar minisztérium székhelye Pest, az ország fejének székvárosa pedig Bécs legyen.⁴⁶

A forradalom szeptemberi fordulópontjától kezdve a röplapok hangja is egyre forradalmibbá válik, megszűnnek a tekintélytisztelet, a túlzott loyális gátlásai, mert egyre inkább lelepleződik a kétszínű játék, melyet a bécsi udvar a titkon pénzzel és fegyverrel támogatott cinkosával, *Jellačić* bánnal játszott a magyarság ellen. Most végre nyíltan megindul a harc az ország ellen és a bán csapatait a magyar sereg — a reakció minden várakozása ellenére — szétveri. A bán kénytelen fegyverszünetet kérni, s ennek jelentőségét fokozza az a tény, hogy a Pákozdnál szeptember 29-én vívott győzelmes ütközetnek morális hatása is igen nagy volt. Felébresztette az újoncok harci szellemét és önértetét, mozgósította a főváros népét, mely népgyűléseken lelkesen ünnepelte a győzelmet, hatása alatt újabb önkéntes csapatok indultak a táborba, a nemzetőrség mozgóvá lett, a műhelyeket, boltokat bezárták, az iparúzó és kereskedő osztály tömegesen ragadott fegyvert s vidékről is a felkelők csapatai nagy számban haladtak át a fővárosra.⁴⁷ A diadalnak és a lelkesedésnek ebben a mámorában adták ki a nagy plakátalakú röpívet: *Hogy áll a dicső magyar tábor? Hogy áll Jellačić gyűlevész csordája?*⁴⁸ A magyar tábor vitézeit a nemestüzű francia ifjúsághoz hasonlítja a röpív „mely ontott vérevel az országot megmentette, s Európát megtanította, miként kelljen egy szabad hazát megalapítani.” Önbizalommal töltheti el a magyar nemzetet, hogy századok óta egymaga volt szabad az ausztriai monarchiában s most meg akarja osztani szabad-

ságát az ország minden nyelvű honpolgárával. A bán a szolgaságot hozza, áruló generálisai Bécs és Pest füstölgő romjai felett a zarnokság székét készülnek felütni, de a szabadság, egyenlőség és testvériség zászlaja alatt harcoló magyarság még az ördöggel is képes szembeszállni.

A *Miért jön Jellechich* ... kezdetű ugyancsak szeptemberben kibocsátott felhívás⁴⁹ célja, hogy a nép minél szélesebb tömegét lelkesítse az országba betört és a parasztságot újra szolgaságba döntő bán ellen. Kormánykörökből való eredetére mutat, hogy igyekszik védeni az országgyűlés tevékenységét, kiemelve, hogy az legutóbb is a szőlődézsma elengedése mellett foglalt állást, hogy kedvezzen a föld népének.⁵⁰

*Jellechich útlevele*⁵¹ védi „a dunántúli magyar tábor katonai és polgári vezérei”-t az ellen a „méltatlan gyanusítás ellen”, mely szerint „a népszabadság erőszakos elnyomására összeesküött vérszomjas Kamarillának titkos szövetségesei.”⁵² Az útlevél formába öntött gúnylap a bán személyének és jellemének leírásakor még a *Metternich*hel foglalkozó útlevelek támadó hangját is felülmúlja.

A bán személyét ostromozó magyarországi németnyelvű gúnyiratok, bár kevésbé támadó jellegűek, igyekeznek intim részleteket, többnyire humorral vegyítve, a bán magánéletéből is feltárni. *Egy előkelő hölgyhöz* (*Zsófiához*) való gyengéd kapcsolataira céloz a *Jellačić* ellen *Körözőlevél* alakjában kiadott gúnylap,⁵³ mely szerint Magyarország megtámadásának tervét egyenesen a pokolból hozta magával a bán, ahonnan megszökött — ezért körözik —, hogy végrehajtsa egy „magasállású nőszemély” parancsát, aki fegyverekkel és pénzzel támogatja. A „rókaravaszságú” bán, hogy „hű katonáit a monarchia megtartására toborozza” szeptember 10-én kibocsátott manifesztumában az alaptalan rágalmak tömegét szórja Kossuth és pártja ellen. Ezeket, a jogos és igazságos magyar álláspontból egytől-egyig cáfolja a *Was macht der lederne Jellačić*⁵⁴ c. németnyelvű gúnylap, mely szintén céloz a bán magasrangú pártfogójára.

Ekkor már általánosan szóbeszéd tárgya volt a bán és *Ferenc József* anyja közötti szorosabb kapcsolat, ami a satirikus irodalom temékeinek egyik kedvelt témája lett. Foglalkozik vele a *Márctius Tizenötödike* „Mákvirág” c. rovatában (1848. IX. 20., X. 11., XII. 24. és 29-i számokban) és *Jókainak* is volt egy erre vonatkozó satírája.⁵⁵ A képviselőház október 4-i ülésén *Irinyi* interpellált e tárgyban, érdeklődve az iránt a *Zsófiától* származó szerelmes levél iránt, melyet *Jellačić* elfogott iratai között állítólag találtak. Ez a viszony a tárgya a *Jellachich und Sophie* c. páros jelenet formájában tréfásan megírt gúnylapnak is,⁵⁶ mely a pákozdi vereség után kettőjük között kitört perlekedést eleveníti meg.

A satírárt szintén humorral vegyíti *A reakció hőse* c.⁵⁷ 14 szakaszos gúnyvers, mely a bécsi események által még fokozottan forrongó októberi levegőben keletkezett. *Sujtó Rudi* álnév alatt jelent meg és a bán futását kapcsolatba hozza a királyi család menekülésével. Céloz azonkívül a reakció másik két támaszának, *Lambergnek* és *Zichy Ödönnek* jól megérdemelt gyászos végére is. Versének utolsó szakasza:

„*Jellacsics kedves a királyi családnak,
Mert ő nagy vitéz's mestere a futásnak;*

1848 2

A' hazaáruló
Lamberg grófnak

csúfos halála.

September 28-kán 1848.

Szarvason,
Réthy Lipót nyomdájában.

*A'király családját szinte tanítgatta,
És szökve futának, széjjel a'világba."*

A fentihez hasonló gúnyverseket tartalmaz az *Ypsilon* álnév alatt vidéken megjelent, feltehetőleg a nép felvilágosítására szánt kis füzet.⁵⁸ Egyik verse *A hazaáruló Lamberg gróf csúfos halála* című, másik egy *F. J.* betűjeles szerző *Szeptemberi dal-a*, meg a bán elleni harcra buzdít, végül ismét *Ypsilon* álnév alatt két vers *Ferdinandot* figyelmezteti a magyarok jogainak tiszteletben tartására.

A nép megfelelő tájékoztatása a célja *A gaz gróf Zicsi Ödön kötél által lett kivégeztetéséről* szóló kis füzetnek,⁵⁹ mely a nép felháborodását tolmácsolja azon, hogy a „ronda német főkatonák” és a hazánkat „lábig pusztító királyi hercegek” dúlásán kívül még saját fajtánk is áruló lett a gróf személyében, akinek „sok mágnás és püspök dolgozott kezére.” Szintén a csepel-szigeti kivégzés a tárgya a *Furkó Peti* álnév alatt megjelent *Gróf Zicsi Ödön emlékoszló*a c. és a *Hári János* névvel kiadott, népies modorban írt verseknek, melyek mindegyike Zichyt elsősorban a nép árulójaként támadja. Pest németajkú lakosai számára készülhetett a *Lantosy* könyvesboltjában árult és ugyancsak *Zichynek*, „a schönbrunni asszonypolitika és Jellechich nagyhatalmi törekvései áldozatának” kivégzésével foglalkozó német nyelvű röpv.⁶⁰

A forradalomnak éppen ebben a felfelé ívelő szakaszában kapcsolódik egyre jobban bele a magyar nép szabadságküzdelme a népek nagy közösségének egyre megújuló harcába, a zsarnokság, az elnyomás ellen. Már a *Jellečić*-ellenes gúnylapok egyike hivatkozik az egész világnak példát mutató hős francia forradalmi ifjúságra, most a fiatal *Greguss* Ágost tüzel a franciák szabadsághimnuszra nyomán a zsarnokság ellen. *Gerő Ákos* név alatt, sarvasi tanárkodása idején kiadott *Marseillaise*-ének⁶¹ gyűjtő hatású refrainje:

*„Fegyverre, polgárok! — Csoportosuljatok —
Jerünk! — Tisztátlan vér hadd mossa mocskotok”*

A *Habsburg* zsarnok leghatalmasabb segítőtársa, az orosz cár ellen, az elnyomott népek nagy szolidaritásának tudatában hirdeti *Magos Ernő*⁶² is a harcot *Riadal* c. és röplapon 16 000 példányban megjelent költeményében:

*„Zud most lantod el,
Midőn a hon veszélyben.
Most dob és kürt zenéje kell,
Hogy fenn a zsarnok féljen.”*

Kézfogásra szólít fel minden népet, hogy közösen vívják meg a soha nem látott küzdelmet az elnyomók ellen és akkor:

*„Majd olvadand a jégi vár
a népek gyult rezétől.
Reszkess lakodban büszke cár!
Ezernyi romba szétől.”*

A forradalmi események továbbfejlődésének és az uralkodó árulásának nyílt hangoztatása id. *Bethlen Ferenc Csataadal* c. költeménye.⁶³ Az Erdélyben toborzott önkéntes csapatával a Felvidékre a haza védelmére sietve nemcsak karddal, de tollával is buzdítani akarja a feldunai hadsereget, melynek sorai között röplapon terjesztették a helyzetet leplezetlenül feltáró verset:

„Királyunk lett ellenségünk”,
aki a nemzet hűsége fejében az adott szabadságot visszavette, a népet legyilkoltatja s a haza atyja helyett, annak hóhéra lett.

Szegfi Mór, a városi polgár is a királyi hitszegést állítja pellengérré „Mi kell a királyoktól” című költeményének következő soraiban:

„Nem kell most már szép ígért,
Nem hisznek neki” . . .

„Nem kell nagyság ég kegyéből,
Rang, gőg, ősi jénny;

Ami kell az népszabadság
És polgárerény.”⁶⁴

A röplapokon széles körben terjesztett forradalmi költemények között a legkiemelkedőbb *Petőfi*nek *A királyokhoz* című verse.⁶⁵ Mint már említettük, március végén született, abban az időben, mikor az ország népe egymást követő népgyűléseken elkeseredett hangon tiltakozott ugyan a március 15-i vívmányokat megcsonkítani akaró királyi leirat ellen, de a királyhűség alapjai még nem rendültek meg a tömegekben, kevés volt még a tisztánlátó és sokkal több a bizakodó, *Petőfi* szinte példátlanul álló előremutatását az események a szeptemberi fordulat után napról-napra jobban igazolták. A költeményt magyar és német nyelven már március 31-én árulták 2 pengő krajcáros röplapokon és ekkor még országszerte a legtöbb helyen felzúdulást keltett. *Teleki* József erdélyi kormányzó a kolozsvári üzletekben is megjelent verset nyomban betiltotta, az el nem adott példányokat lefoglaltatta. Jelentést küldött az esetről a kancellárnak és a vers egyidejű megküldése mellett utasítást kért, hogy „az egyre nyugtalanítóbb körülmények közepette” hogy járjon el a jövőben hasonló esetben? *Apor* Lázár báró kancellár útján tett felterjesztésére, *Ferdinand* május 5-i leiratában jóváhagyta *Teleki* intézkedéseit, hasonló esetről a jövőben is azonnali jelentést kérve, hogy megtehesse a szükséges intézkedéseket. Egyébként megbízta a nádort, hogy indítson nevében sajtópert *Petőfi* ellen. A nádor az iratokat *Deák* Ferenc igazságügyminiszterhez tette át, de a per nem indult meg s *Petőfi* feltehetőleg nem is értesült róla.⁶⁶ Mikor a megrémült udvar újabb és most már az ország függetlenségét legalább színleg biztosító engedményeket tett, ami által a forradalmi láz lecsillapodott, sületlen versekben feleltek *Petőfi*nek ügyvédek, plébánosok, polgárhölgyek, elmondván betyárnak, árulónak, szemtelennek. Egy hajdúböszörményi fiskális — *Mező* Dániel — többezer példányban röplapon terjesztett *Honfi szózat* című versében kerek „egymillió magyar” nevében jól „odamond” a költőnek⁶⁷ és nem átallja azt jósolni, hogy a magyar szívekben fellobogó „hon s király

szerelme" el fogja őt temetni.⁶⁸ Az idő azonban a szeptemberi napokban már nemcsak a jóslatra cáfolt rá alaposan, de *Petőfi* politikai éleslátását és a történések következményeinek lemerésére való készségét is teljes mértékben bebizonyította. Ő már előzőleg kimondta, hogy „a vers volt a republikanizmus első nyilvános szava Magyarországon, de határtalanul csatlakoznak, akik azt hiszik, hogy az utolsó is egyszersmind.”⁶⁹ Most, szeptember 17-én, a *Márczius*ba írt utolsó cikkében, megemlékezve az uralkodó és *Teleki Ádám* árulásáról, *Petőfi* maga is keserűen állapítja meg, hogy beigazolódott az, amiért annyian követ dobtak rá: „valóban nincsen többé szeretett király.”⁷⁰

Az ország elleni nyílt támadások megindulásakor nemcsak a gyűjtőhangú költemények akarják a tömegeket ellenállásra lelkesíteni, de a népünk sorsáért aggódó hazafiak és a kivívott szabadság felett örködni hivatott radikális egyesületek is megrázó szózatokban esetelik a nemzet elárultatását és az ebből származó veszélyeket. Így *Egressy Gábor*, *Petőfi* jóbarátja, aki a vészterhes időkben otthagyta sikereinek színhelyét, a színpadot, elkísérte *Kossuthot* szegedi toborzó útjára és vezető szerepet kapott a déli hadműveletek irányításában, szónoklataival és a tömegeket felrázni hivatott röpirveivel lényegesen hozzájárult a harci kedv felébresztéséhez. Már 1848 augusztusától kezdve a bécsi minisztérium a horvátokon kívül a szerbeket is nyíltan segítette az ország függetlenségének megbuktatásában. Mikor a magyarok kezdeti sikerei után az augusztus 19-i szenttamási csata kudarccal végződött, *Perczel Mór*, a budai kerület képviselője nyíltan kimondta az országgyűlésen az árulás vádját és azt, hogy a hadsereg élén álló megbízhatatlan tisztek képtelenek a nemzet önvédelmi harcát vezetni.⁷¹ *Egressy Gábor*, aki a déli fronton személyesen győződött meg arról, hogy ezek a vádak nem alaptalanok *A rác lázadás és a magyar ügy* című röpiratában⁷² szenvedélyesen kikel a folytonos tespedés, a késleltetett csatakezdés, a megokolatlan visszavonulások ellen, amivel a nép lelkesedését mindig csak lehűtik. Pedig a néphez, „melyet háromszázéves osztrák nevelés testileg-lelkileg elnyomított, a végítélet tárogatójának hangján kell szólani, hogy fekhelyéből kimozduljon, hogy az önfenntartás kötelességéhez emelkedjék. E népnek látnia kell a valót egész meztelenségében. E népnek, hogy óriássá legyen: kétségbe kell esnie.” A bírálat és lelkesítés mellett 9 pontba foglalt konkrét javaslatot terjeszt elő az ország védelmére, ezek elfogadása esetén tíz nap alatt már döntő győzelmet remél.

Mint *Kossuth* által kinevezett szegedi és tiszavidéki kormánybiztos intéz *Egressy Gábor* szózatot *A Tiszavidéki magyar néphez*⁷³ s ebben bizonyítja, hogy a kilenc oldalról támadó ellenséget a „német császár” uszította a magyar népre, mert annak minden nemzetsége 300 esztendeje a magyar nép véres verejtékének gyümölcsevél hizlalja magát. A nemzet pénzéből soha egy templomot, egy iskolát, vagy akár csak egy rossz hidat sem épített, hanem avval fizeti „oláh, német és polák, horvát és rác” katonái felbujtóit. Most, hogy a magyar nem akar többé jobbágya lenni, a kiirtásra ítélt magyarok földjének és jószágának odaigérésével ámitja a fellázított idegen katonaságot.

Szeptember 17-én, a *Márczius*-ba írt keserűhangú cikk megjelenése napján, fogadja az Egyenlőségi Társulat közgyűlése kitörő lelkesedéssel

Petőfinek Magyarországi lakosaihoz, a Társulat nevében intézett felhívását. Határozatot hoznak a szózat röplapon, magyar és német nyelven való kiadására.⁷⁴ A megrázó erejű harci szózat az egész nemzet fülébe akarja kiáltani: „Tűz van, tűz van!... nem egy falu, nem egy város, hanem az egész ország ég. Fölharangozzuk a nemzetet. Talpra legények! ha most fel nem keltek, fekünni fogtok a világ végéig.” Visszatekint a honszerzésre, a 700 éves szabad nemzeti életre, majd a 300 éves nyomorúságra, a lotharingiai herceg minden ivadékának esküszegésére, akik fiainkat elhurcolták, velük őriztetik, saját pénzünkön, tömlőceinket. 1848 márciusában „a népek szabadsága csillagának” nem mert a kamarilla ellenállni, de mikor újra összeszedte magát, visszavont mindent. Katonát, 200 milliónyi adóssága megfizetését követeli rajtunk, ránkuszítja a magyar népet kiirtani készülő *Jellačić* hordáját. Ezért hívja most fegyverbe ellene az egész népet a nagy önvédelmi harcra.

Az Egyenlőségi Társulatnak hasonló szózata jelent meg ugyancsak röplapon s ez megállapítja, hogy „A világ teremtése óta egy néppel, egy országgal sem bántak oly csúfosan, oly hűtlenül, mint velünk...”⁷⁵ Figyelmeztetik a magyar népet, „ha ezután sem robotolni, sem dézsmát adni, sem a király szolgáinak lába kapcája lenni” nem akar, ne álljon a bán mellé, aki csak ámtítja avval, hogy barátja a szegény népnek, mert ha valóban az lenne, akkor jött volna, amikor a nép szenvedett, hogy segítsen rajta. A szózat bizalmat is kér a képviselők iránt és az utóiratban az *M.* betűjelű⁷⁶ kibocsátó megjegyzi, hogy a felhívást *Táncsics* Mihály és *Tót* Móric adták be a lapnak s *Táncsics* személye kezesség arra, hogy a magyar népet az igazság érzetében világosítják fel.

Boross Mihály, a már említett *Politikai lapdacsok* szerzője, a bécsi udvar bérenceinek az ország ellen egyre merészebbé váló támadásait leplezi le, *Miképp állnak a magyar dolgok?* c. röpvében.⁷⁷ Rávilágít a kiáltó ellentmondásra, hogy az ausztriai császár hadat visel a magyar király katonái ellen, *Zsófia* mesterkedéseire, *Récsei* törvényellenes miniszterelnöki kinevezésére, *Latour* és *Lamberg* megérdemelt kivégzésére és e sok veszély között összefogásra, együttes küzdelemre hívja fel az egész népet. Mint paraszti sorból kikerült, tiltakozik a jogokból és javakból kirekesztett nincstelenek azon álláspontja ellen, hogy az urak kötelessége megvédeni az országot, mert az övék a föld, a szegény embert az ellenség úgysem bántja. Ezt a fel fogást avval iparkodik leszerelni, hogy a haza mindnyájunké s minden erőnkkel meg kell azt védenünk.

A való tényállás felismerése, az uralkodó árulása s a következményeknek a végsőkig menő levonása most már az ország csaknem minden rétegéhez tartozó lakosságában tudatosodik s ennek megnyilvánulása sajtóban, egyesületekben egyre gyakoribb és erőteljesebb lesz. Terjedésének meggátolására nyújt be gr. *Dessewffy* Emil Bécsben 1848 novemberében memorandumot *Schwarzenberg* herceghez, a bécsi forradalmat vérbefojtó ausztriai kormány fejéhez a magyar sajtó és a klubok megrendszabályozása tárgyában s felháborodva állapítja meg, hogy Magyarországon az egész hírlapírás a radikálisok kezén van. A sajtó elleni leghatásosabb védekezésül a megfélemlítést (*Schreckenverbreitung*) ajánlja és különösen a *plakátirodalom* teljes elnyomását, a zugsajtó megfékezését, a szerkesztők méltó megbün-

tetését, a Radikal-körnek, az Egyenlőségi-klubnak, mint forradalmi és anarchisztikus központoknak végleges bezárását.⁷⁸

A főnemesség félelme nem volt alaptalan, mert a királyság intézménye egyre inkább elveszti „hiteletét” és a „reakció a monarchia kifolyása” elve alapján, az eddig oly borzadva emlegetett „respublica” gondolata mindinkább tért hódít.⁷⁹ Ebben a légkörben indítja meg a polgári réteghez tartozó *Birányi (Schulz) Ákos*⁸⁰ október elején a *Köztársasági Lapokat* s október 25-én, ennek 5. számában *V. Ferdinand bűnei* címmel, a németnyelvű *Ferdinand*-ellenes röpívekéhez hasonló hangú cikksorozat közlését. Egyben felhívja olvasóit, hogy minden a kamarilla tagjairól és a honarúlókról birtokukban levő hiteles kompromittáló adatot közöljenek lapjával. *V. Ferdinand* december 2-án kibocsátott lemondó proklamációjával kapcsolatban pedig megjelenti: *Nincs többé király! Mit kell a nemzetnek tenni?* című röpívét, melyben a lemondást a magyar trón megüresedésének nyilvánítja, sürgeti, hogy az önálló, független, nemzeti kormány mondja ki a köztársaságot, a királyi hatalom jelvényeit őrizték a Nemzeti Múzeumban és a királyi korona aranyából verjenek pénzt honvédelmi célokra, hogy ezáltal az ország szabadságát megvédhessük.

Táncsics Munkások Újságja c. lapja október 3-i száma kivonataként megjelent *Mit kell tennünk* c. röplap⁸¹ a törvényeket megszegő, a párttűtöket buzdító uralkodó személyét nem tekintti többé sérthetetlennek. A tennivalókat 10 pontban foglalja össze: 1. a királynak azonnal az országba kell jönnie, ha megtagadja, a legnépszerűbb férfiú nádorrá, vagy kormányzóvá választandó; 2. követek küldése külföldre; 3. a horvát viszály felszámolása; 4. az egyház birtokok felosztása s a pasztoráló papságnak fizetés juttatása; 5. a szerzetes rendek eltörlése; 6. a külföldön élő magyarok vagyonának lefoglalása; 7. az alkotmányra az esküt letenni vonakodó tisztek elbocsátása; 8. a megyék önkormányzata; 9. az úrbéri viszonyok eltörlése; 10. a zsidók egyenjogúsítása.

A debreceni Honvédelmi Egyesület által kiadott *Helyzetünk rajza* című röpirat⁸² inkább a császári seregek elleni harcra buzdító, mint programot adó. Hasonló ehhez, az októberi bécsi forradalom leveretése utáni gyűlölet légkörében, a Honvédelmi Bizottmány jóváhagyásával „egy hon- és szabadságbarát” által kiadott felhívás: *Magyarhon tökéletes szabadsággyőzelme és a „vérszomjas, szabadságkerülő Camarillának végkiirtása”*⁸³ mely a lerombolt Bécs lakosságát avval biztatja, hogy közel van a döntés perce és ha minden hazafi teljesíti kötelességét, hamarosan diadalt arat az egész osztrák monarchia népeinek szabadságharca.

A hivatalos körök részéről az uralkodó személyének kijáró kíméletnek is meg kellett szűnnie, mikor a magyar kormány minden kísérlete, hogy *Ferdinandot* a tényleges helyzetről tájékoztassa és jobb belátásra bírja, megtört az udvari körök egyre megújuló mesterkedésein. A nagy önvédelmi harc küszöbén, hivatalos helyről is nyíltan és hitelesen feltájják az ellentéteket, hogy a veszélyt az ország egész lakosságában tudatosítsák. Ez a célja a *Csány László* országos fő kormánybiztos által a haza lakosai közti szétosztás végett közzétett: *A nemzet képviselői 's az ország főrendei Magyarország népeikhez* című,⁸⁴ szenvedélytől fűtött proklamációnak. A haza minden nyelvű, rendű és rangú népéhez szól a felhívás, hogy együttes erővel véde-

kezzék a közös ellenség ellen, mert Magyarországnak azoktól, akik saját fővárosukat összelövelték és hazájuk oldalmazóit hóhérkézre adták, nincs mit várnia. Visszapillantva az eddigi kihívásokra, felsorolva a nemzetre szórt rágalmakat és igazságtalan vádakát, törvénytelennek nyilvánítja a november 6-án és 7-én Olmützben, miniszteri ellenjegyzés nélkül kiadott uralkodói manifesztumokat. Ezek egyike lázadónak, hazaárulónak, felségsértőnek nyilvánítja Kossuthot és egész pártját, másika *Magyarország földművelő lakosságához* szól és azt igyekszik meggyőzni arról, hogy a számukra megadott jogok érintetlenek maradnak és indokolni próbálja, miért volt szükség fegyveres beavatkozásra *Kossuthék* ellen.⁸⁴ Végül az országos kormánybiztos az országot ért súlyos és igazságtalan támadások következtében egyetértésre, kitartásra és a *Kossuth* köré sorakozó kormány iránti bizalomra hívja fel az egész magyar népet.

II

A reakció egyre ismétlődő kísérletei, hogy az egyszer már megadott szabadságjogokat visszavegye, a népellenes intézkedések sorozata s végül *Ferdinand* nyílt, erőszakos fellépése saját népe ellen még a legcsekélyebb rokonszenvet is eltörölte a császár személye iránt, nemcsak a forradalom előtt még hozzá oly közel álló bécsi nép, hanem a vele közös nyelvű, hazafias érzésű magyarországi német lakosság megnyilatkozásaiból is. Ezt a fokozatosan erősödő folyamatot kísérik, tükrözik és lendítik előre a városi értelmiség, az iparos és kereskedő réteg soraiban nagy elterjedtségnek örvendő németnyelvű röpiweink. Közülük a forrástörténetileg figyelemre méltóbb az a csoport, mely többnyire a hírlapok rendkívüli kiadásainak alakjában jelenik meg, a legújabb eseményeket hozza hírül és velük kapcsolatban állásfoglalását is kifejti. Ezekből a vélemény nyilvánításokból hű képet nyerünk arról, mennyire tudatában voltak már az egyre szélesebb néprétegek is az elnyomás elleni közös harc fontosságának, mennyire testvérének érzi egymást a szabadság vívmányainak megvédésében nemcsak a magyar és a szomszédos osztrák nép, de minden nép, amely le akarja rázni láncait.

A németnyelvű röplapok másik csoportja sem érdektelen, mert az eredetileg dinasztikus érzelmű tömeg csalódását, elkeseredését, végül dühét és bosszúvágyát még az előbbieknél is erőteljesebben szemlélteti. Ezek a hol komoly, hol tréfás, néha még képekkel is díszített gúnylapok, melyek általában a nemzetközileg elterjedt motívumokkal és formákban jelentek meg, gyökereikben valóban a népből eredtek és a nép között is terjedtek el.

Az első csoport röpivei nagyrészének az a célja, hogy ellensúlyozza a bécsi udvar egyre átlátszóbbá váló szándékát, hogy a birodalom népeit szembeállítsa egymással és különösen a szabadságát védő magyar népet ellen uszítsa a többieket. A helyes tájékoztatást és a helyzet világos felmérését szolgálja az *Ein Jeder muss es wissen* című röpiw,⁸⁶ mely egy sorozat első darabja. Történelmi visszapillantása során a középkortól a Szentszövetség megalakulásáig, igazolva látja a kibocsátó, hogy a reakció célja mindig a nép elnyomása volt és a dinasztikus érdekek érvényesítése. Az osztrák örökös tartományok leigázásáról, Magyarország gyarmattá süllyesztéséről

egész könyvet lehetne írni. Végre felvirradt a szabadság napja Palermótól és Párizstól Bécsig és Pozsonyig. De újra szembeállították egymással az ország különböző nemzetiségű lakosságát és a magyarokat, holott — véli a szerző — a 48-as törvények egyforma jogokat biztosítanak minden nemzethez tartozó számára. Az osztrák sajtót ellenünk uszították az államadósság kérdésében is, pedig a két népnek közösen kellene a fenyegetett szabadságot megvédenie. A magyarokon követelt ausztriai államadósság a tárgy a sorozat második darabjának: *Auch dieses soll ein Jeder wissen*.⁸⁷ Ez az államadósság mibenlétét magyarázza s felháborítónak tartja, hogy mikor a háborúk folyamán Magyarország minden értékét elvitték, innen élelmezték a hadsereget s mindezt rossz papírpénzzel fizettek, a Franciaországtól kapott 200 millió, Nápolytól sarcolt 50 millió aranyból pedig az ország egy krajcárt sem kapott, most még azt az adósságot is a nyakába akarják varrni, amit sohasem csinált. *Metternich*nek és az uralkodóháznak az Angol Banknál értékállóan elhelyezett óriási magánvagyonát szembeállítja Ausztria 1200 millió ft.-os államadósságával és a szabadság és testvériség nevében ismét közös küzdelemre és ellentállásra hívja fel a két ország népét.

A sorozat következő darabja felveti a kérdést: *Ki tudja, ki fogja most Magyarországot megmenteni?*⁸⁸ A tragikus kimenetelű mohácsi csata 322. évfordulója alkalmából rámutat az akkori és a jelenlegi helyzet hasonlóságára s aggasztónak tartja, hogy a valóban magyar ezredek részt sem vehetnek a mostani harcban — mert külföldi országokba rendelték őket — az idegenek között viszont sok az áruló. Ugyanilyen *A. A.* betűjellel kibocsátott, szeptember 20-ról keltezett röpv levelezi, hogy a „vérszomjas” kamarillának már az országgyűlésben is vannak cinkosai, a hat erdélyi száz képviselő személyében, akik azon ürüggyel, hogy a Ház letért a törvényes útról, letették mandátumukat. Feltűnőnek tartja, hogy kettő közülük a közel-múltban Bécsben járt.⁸⁹

A magyar és a bécsi forradalom célkitűzéseinek szoros kapcsolatára, a közösen megvívni kívánt küzdelem fontosságára utal az a két röpv is, mely hangoztatja, hogy Magyarországnak győznie kell, vagy Ausztria elvesz s Magyarország megmentése Ausztria fennmaradását is biztosíthatja. Az első tulajdonképpen toborzó *Szeredynek* a magyar szabadságharchoz Bécsben verbuvált szabadcsapatába.⁹⁰ Ez az osztrák szabadságharcosok nevében került kiadásra és figyelmeztet arra, hogy *Jellačić* hordái, melyeket a kamarilla avval a törekvéssel zúditott a magyarságra, hogy a dinasztia népeit egymás ellen uszítva gyengítse és így könnyebben leigázhassa, maholnap Bécs alatt állhatnak. Ezért sorsdöntő a bécsiek számára is a magyarok megsegítése és jelentkezésük a Magyarországra induló csapatba. A másik röpvet a „*Was macht der lederne Jellachich*” című gúnylap kibocsátója adta ki: *Ungarn ist gerettet, Österreich erhalten worden*” címmel.⁹¹ Ez közli az örömhírt a horvát „*Sabri Jóska*” rablóbandájának megsemmisítéséről, a kamarilla terveinek bukásáról.⁹² A győzelmet kapcsolatba hozza az ugyanakkor sikeresen induló októberi bécsi forradalom eseményeivel, melyek folyamán október 6-án ausztriai csapatok megtagadták a Magyarország elleni hadbavonulást. Véres összeütközés tört ki a katonaság, a pártjukra állt nemzetőrök és nép, valamint a felkelők ellen kivezényelt idegen katonaság között. A harc a Tábor-hídnál kezdődött, majd a városban

folymatódott, hol a hadügyminisztérium épületében a gyűlölt *Latour* hadügyminisztert megölték és a forradalmi tömeg a fegyvertárt is hatalmába kerítette. A nép barrikádokat emelt „Ungarns Freiheit ist Aller Freiheit”⁹³ felirattal. *Jellačić* kegyvesztett lett, *Ferdinand* elmenekült Bécsből és a hatalmat a „Reichstag” (országgyűlés) vette át, általános amnesztiát hirdetve, de az egész *Habsburg*-dinasztiát száműzve az országból. Ezeket a forradalmi eseményeket kommentálja a röplap, melyet a városi lakosság között Budán 3 konvenciók krajcárért, Pozsonyban 4 váltó krajcárért árusítottak.

A kormány és híveinek minden iparkodása, hogy *Ferdinandot* *Jellačić* bán visszaparancsolására bírja, hajótörést szenvedett az udvari reakció intrikáin. Ennek ellenére még egy utolsó kísérletet próbáltak tenni a béke helyreállítására. A képviselőház szeptember 18-án tartott ülésén elhatározta, hogy küldöttséget meneszt Bécsbe, de *Kossuth* indítványára, nem az árulóktól hemzsegő udvarhoz, hanem az osztrák birodalmi gyűléshez, Ausztria népének képviselőihez, hogy panaszait előttük adja elő s általuk az osztrák népet kérje fel arra, hogy békét közvetítsen a magyar nép és uralkodója között és támogatását kérje az önkényuralom elleni harcához. A küldöttségben a képviselőház és a főrendi tábla több tagjával együtt a már idős és vak *Wesselényi* Miklós is résztvett. A vállalkozás sikertelenségét felháborodottan adja hírül Pest lakosságának a *Der Grossmartyrer der Freiheit Wesselényi und der Wiener Reichstag*⁹⁴ kezdetű röpv. Elkeseredetten állapítja meg, hogy a bécsi „kupak tanács”, mint a „schönbrunni asszonypolitika uszályhordozója” — a baloldal kivételével — a küldöttség fogadása ellen szavazott. Visszautasította ezáltal *Wesselényit*, a szabadság bajnokát és vértanúját is, aki szemevilágának elvesztését annak köszönheti, hogy a bécsi udvar bebörtönöztette és „méltóan” jutalmazta a magyaroknak a dinasztia érdekében évszázadokon át hozott súlyos áldozatait. A hírközlés avval a reménnyel zárul, hogy a megtorlás órája már nem késhet sokáig.

A megtorlás csakhamar kezdetét is vette. A bécsi nép dühe elől menekülő *Latour* talán végső perceiben felismerte az igazság sújtó kezét abban, hogy a nép, melynek szabadságát vérbe akarta fojtani, jogos haragjában most őt küldi a halálba, mint azt egy Pesten október 10-én kiadott röpv feltételezi.⁹⁵ A *Ránfy* névvel megjelent hírek közül az egyik a császárnak és családjának menekülésével és az utána következő bécsi eseményekkel foglalkozik: *Wo ist der Kaiser? Welches Schicksal erwartet die kaiserliche Familie*⁹⁶ elismeréssel szól egyben *Kossuth* intézkedéseiről a Béccsel való szakítás után és leleplezi *István* nádor árulását. A másik Bécsből és a sokat szenvedő Aradról hoz híreket,⁹⁷ ezek szerint *Récsei*., az égből pottyant újdonsült miniszterelnök”, akit *Ferdinand* minden törvényes eljárás mellőzésével nevezett ki a magyar kormány fejévé, most a bécsi „aula”⁹⁸ foglyas a forradalom vezetőinek elhatározása szerint, Bécs első bombázása után, *Latour* sorsára fog jutni. A második bombázás után szétosztják a Osztrák Nemzeti Bank és az államkinctár értékeit a bécsi nép között. A magyarországi hírek közül kiemeli, hogy *Berger* tábornok, Arad várának parancsnoka, miután a várost ismételten bombáztatta, most alkudni szeretne az aradiakkal, Pétervárad katonai parancsnoka⁹⁹ pedig zsarolja az újdívidkieket. Befejezésül a kamarillának arra a mesterkedésére derít fényt, hogy

vesztegetésekkel és bujtogatásokkal egy, az 1846. évi galíciához hasonló lázadást készítsen elő a magyarországi parasztság között és ezáltal is gyengítse a nemzet ellentállását az ausztriai ház zsmarnoki eljárásával szemben.¹⁰⁰

„*Örvendetes hírek Bécsből! A magyar csapatok győztek!*” — jelenti az oroszai fegyverletétel utáni híradás¹⁰¹ és elégtétellel veszi tudomásul, hogy *Jellačić* két tábornokát, *Rothot* és *Philippovičot* életfogytiglani kényszer-munkára, illetve kötél általi halálra ítélték.¹⁰² Örömmel üdvözli Trieszt és Velence népének szimpátia-tüntetését a magyarok és osztrákok igaz ügye mellett és a népek érdekközössége nevében, amelynek e tüntetés egyik megnyilvánulása volt, hívja fel a porosz népet is, hogy űzze ki Berlin falai közül a bécsi nép haragja elől odamenekült szabadsággyilkos *Zsófiát*.

Október 13-án hajnalban, Bécs alól írt levél formájában számol be egy röpív arról, hogy *Jellačić* megjelent az osztrák főváros előtt¹⁰³ és a város felkészült a védelemre. Egyben kritikát gyakorol a védelem szervezetlensége és a vezetés hiányossága felett, ennek ellenére reménykedik, hogy a Magyarországból és az osztrák tartományokból ígért segítség birtokában visszaverik a bán várható támadását,¹⁰⁴ aki most — mivel Magyarország kormányzója nem lehetett — osztrák földön szeretne hatalomhoz jutni. Magyarország balsorsa így közös Ausztriáéval és közösek a két országot fenyegető veszélyek is.

A lázas érdeklődéssel várt bécsi híreket egész október folyamán, napenként újabb „szenzációkat” hirdető címfeliratokkal közölték a pesti utca népével a nagy plakátalakú nyomtatványok. Beszámolnak a kezdeti sikerekről, a kamarilla „elnöknője”-nek, *Zsófiának* és *Lajos* „főhercegnek”, a titkos államtanács tagjának, a másik főinrikusnak” száműzetéséről, a *Jellačić* tejhatalmára vonatkozó uralkodói manifesztum visszavonásáról, *Récsei* lemondásáról és arról, hogy *István* nádort megfosztották birtokaitól.¹⁰⁵ A felsorolt hírek közlőjének, *Kövesdy*nek a következő napon, október 12-én kibocsátott röpíve: *Hör's Europa! Hört es alle Völker!* Bécs küzdelmét a szabad népek nagy nemzetközi összefogásának szemszögéből nézi, mely nem önérdékből, hanem a szomszéd testvérnéppel való együttérzésből keletkezett, mely nép az önkény alatt vérzett és amelyre saját uralkodója küldte a rabló hordát,¹⁰⁶ Kiemeli az egyszerű osztrák katona hősiességét e harcban, mellyel példát mutathat a származásukra büszke „scwarzgelb” tisztecskének, mert inkább életét kockáztatta, mintsem hogy magyar testvérei leigázóinak oldalán harcoljon. *Kövesdy* végül a néparulókat bűneik nagysága szerint osztályozó röpívet is kiad. A főbűnösöket, mint *Jellačić*, *Windischgrätz*, *Lamberg*, *Latour*, *Teleki* Ádám, *Zichy* Ödön stb. első osztályú, a fegyverüket a nép elnyomására használó tiszteket és katonákat másodosztályú, a kamarillát kiszolgáló arisztokratákat és bürokratákat harmadosztályú árulóknak bélyegzi. Valamennyüket egyformán érettnak tartja az akasztófára, mert amíg egy is él közülük rákfenéje lesz a népnek és a rend, a béke helyre nem állhat.¹⁰⁷

A már említett *Ránffy* harmadik hírközlése november elején került forgalomba, amikor a bécsi nép forradalmát, mely elemeinek sokrétűsége, a szervezés hiánya és nem utolsó sorban a remélt magyar segítőserg késlekedése miatt, nem volt képes a hatalmas túlerővel szemben a további ellenállásra, *Windischgrätz*, minden népmozgalom kegyetlen elnyomója, tűzbe és vérbe fojtotta. Szövege tájékoztat a gyűlöletről, mely a szörnyű tett után

Jelasich auf der Flucht — die Ungarn in Wien.

Der ganze schändlich gefasste Militär hat sich bis zum 11. October, auf dem höchsten Punkte der Stadt Wien concentrirt und in fortwährender Angst, Hingeschlachtet zu werden, Dienstag Abend den 10. October, den Schwarzenberg-Garten und das Belvedere verlassen und sich aus der Stadt Wien hinausgezogen.

Am 10. October Nacht langten von Graz nach Wien über 10000 Soldaten in Wien an, und kamen über 5000 Ungarn mit Dampfbojen und auf Eisenbahnen an, 16,000 Ungarn kommen noch nach.

Es kamen von allen Seiten Deputationen, die eine oder so große Angelegenheit an Wien zu Tage legten, als die Niedererzherzöge in den Jahren 1805 und 1809 an den damaligen Kaiser.

Metternich und Jelasich verlangten ausdrücklich: Beschränkung der Presse.

Jelasich auf der Flucht.

Der große Heldentum der Kaiserhorden aus Genua, der auf der Comarca Befehl in ein fremdes Land (Ungarn) eingezogen ist, und seines Königs Befehle missachtet, hat in einem erbärmlichen Zustande, statt Ungarn zu erobern, auf

seinem Alexander-Heidjuge Oesterreich als Flüchtling betreten müssen.

Der Mann glaubt, mit seinen Soldaten recht bald Wodan-Best zu erobern und die Ungarn demüthigen zu können; aber schnell war seine beste That bestraft.

Sein Gefährlicher hat bereits als Lohn den Galgen und er, der unter dem tüchtigsten Vorwande, der Reiter des Thrones zu sein, handelt, und geht auf denselben schlechten Wegen.

Eine kaum 1000 Mann starke, reguläre und 1000 irreguläre Truppenzahl, sage, nur 2000 Mann im eifrigsten Zustande mit gereiften Kriegeren, wovon auch die Offiziere keine Ausnahme machen, sind die Ueberbleibsel der Armee des stillen Mannes, welcher sich jetzt mit seinem zusammengelaufenen Gefolge und Plünderern in Oesterreich sein plünderndes Geschäft macht, sonst jagen ihn die Wiener gelegentlich davon, wenn ihm vielleicht nicht gar ein anderes Schicksal bevorsteht.

Mit Ungeduld erwarten die unermessenen Wiener, wie die Gärten und Akademien, Jelasich anzugreifen und zu vernichten.

Wien ist gleichgültig über die Verdienste des gegen seine Umgebung zu nachsichtigen Kaisers. Wien kennt seine Angst, es ist in seinem vollen Rechte.

támadt az egész birodalom népében a „királyi gyilkos”-nak nevezett *Ferdinand* és a porig alázó békefeltételeket diktáló *Windischgrätz* iránt. Hangsúlyozza, hogy a nép megcsalattatása után végre felébredt és orosz-lánként fogja ezután is védeni gyermekét: a szabadságot.¹⁰⁷

A németnyelvű rölapok második csoportja, a magyar nyelvűekhez hasonlóan, mutatja a tömeghangulatnak azt a forradalmi fejlődését, mely az uralkodó körök valódi céljainak fokról-fokra történő lelepleződése következtében a nép között a szabadság megvédésének irányát egyre inkább balfelé tolt. Ez a jelenség a Pesten és Bécsben kiadott röpívek közös sajátossága, avval a különbséggel, hogy az osztrák fővárosban a vérbefojtott októberi forradalom egycsapásra lehetetlenné tette bármiféle forradalmi nyomtatvány megjelentetését, míg a pesti hírközlések éppen ennek a forradalomnak az eseményeit és kihatásait még decemberben is a legmélyebb felháborodással és a megtorlás egyre erőteljesebb követelésével tárgyalják. A Bécsben megjelent röpívek közül néhány, az Orsz. Levéltárban őrzött gyűjteményből valót, egybevetés végett annak szemléltetésére közlünk, milyen hasonló a két népben a forradalmi hangulat megnyilvánulása, különösen az azonos nyelvű röpíveknél.

A személyes élű gúnylapok támadásai Bécsben is kezdetben csupán a császár reakciós környezete ellen irányultak, vagy a klerikális reakciót gúnyolták.¹⁰⁹ Ezek egyike a ligorianusok szerzetesrendjének feloszlatásakor kiadott satirikus gyászjelentés.¹¹⁰ Majd Paul *Löve*, több bécsi néplap és a bécsi munkásmozgalmak okait feltáró röpirat kiadója,¹¹¹ egy éjféλι beszélgetés formájában megírt brosúrájában *Ferdinandot* a bécsi nép előtt oly népszerű *II. Józseffel* állítja szembe.¹¹² Még bizik a „jóságos császár igazságszerzetében” az a névtelen bécsi polgár, aki a császárné befolyásos udvarhölgyét, *Sturmjeder* Mária Lujzát és első udvari komornáját, *Cibbini* Katalint támadja súlyos szavakkal, amiért ezek „lázado csöcseléknek” merték nevezni azt az asszonyküldöttséget, mely 10 000 bécsi nő nevében az Innsbruckba menekült császár visszahívására indult.¹¹³

A bécsi nép az ismételt félrevezetések és csalódások ellenére még akkor is bizik császárában, mikor az sürgetéseire végre visszatér a fővárosba, amint azt *Theodor Scheibe*¹¹⁴ rölapja kifejezi, amely még a kamarillának is megbocsátást ígér, csak felejtést nem.¹¹⁵

Az átkos kamarilla elleni gyűlölet azonban nem szűnt meg a gúnylapok tárgya lenni. Augusztus 12-én a császár visszatérésének napján ugyan *Bombellerl Mefisto* és *Cibirinni Xantippe*¹¹⁶ nevében kiadatják fogadott gyermeküknek, a kamarillának elhúnytáról szóló gyászjelentést¹¹⁷ és ugyanakkor a kamarilla hú kiszolgálóinak a „Schwarzgelb”-eknek halálát is közlöt.¹¹⁸ De úgy látszik a kamarilla mégsem halt meg, csak aludt, hogy a szeptemberi döntő napokban új erőre kapva folytassa támadásait a népszabadság ellen. Újabb győzelmeként adja hírül most már egy pesti röpív, hogy a rosszemlékezetű *Lajos* főherceg, *Metternich* barátja és a kamarilla egyik fő oszlopa, visszatért Bécsbe, ahonnan márciusban, a nép követelésére, távozni volt kénytelen. Győzelmének könyvelhető el az is, hogy *Jellačićot* *Ferdinand* visszahelyezte báni méltóságába, amelytől egyszer már megfosztotta.¹¹⁹ Még mindig jóindulatú figyelmeztetést intéz ezidőben egy Budán kibocsátott röpív mindazokhoz a hercegekhez és hercegnőkhöz, akik a

HAUPT- Galgen- u. Vögel.

Hauptverzeichniss

aller derjenigen Individuen, die in unseren Freiheitskriegen durch ihre reactionären Gelüste zum Strick reif geworden sind, und hoffentlich mit der Zeit, diesen verdienten Schicksale anheimfallen werden!!

Volksverräther ersten Ranges:

Baron Wessenberg
Baron Jelinek
Graf Teleky
General Roth
Christleut. Urban
Fürst Windischgrätz

Graf Amering
Castellane
General Philippovics
Oberst Blomberg
Graf Radetzky
Graf Stadion

Patricheh Majores
Fiaßt Marban u. Comp.
Oberst Berger
Graf Lamberg
Graf Zichy
Graf Latour

Volksverräther zweiten Ranges:

Alle jene schwärzlichen Offiziere und Militärbeamten, welche ihrer Pflichten zur Befreiung der Völkerrassen beraubt, ja sogar ihren Untergebenen die Meinung anbringen, als sei diese gewöhnliche Sache der Völker eine *unvergleichliche*, um auf diese Weise dem kühnen, würdevollen Despotismus auch für ewig eine feste Basis zu verschaffen.

Da die Zahl dieser Ränge-Verräther noch immer steigen ist, und man wegen Strafe eines in Verlegenheit gerathen könnte, so könnte man diese Herren ihrem Munde gemäß etwas höher reigen lassen und so bei jedem Stricke noch nichtigen, die erlösen.

Kostverräther dritten Ranges:

Alle jene Schwärzler, die die Freiheit der Gewässer annehmen und welche gewöhnlich die Nachkommen und Nachkommen zu werden haben. — Dieser Ranges ist für die Völkerrassen ein sehr gefährliches Mittel geworden, hat die in diesen Tagen Österreich unter den Völkern angetrieben, und die Strafe und Tode für die gegen das Volk geführten, welche ihnen die Strafe verdienen, damit ihre verdorbenen gottverfluchten Missethäter auch nicht durch die Strafe erlöset werden!

Alle auch die Verräther bei Strafe *unvergleichlich*, auch die Strafe bei Strafe, von die Strafe und die Strafe in anderen Verräther hergeleitet werden, dass sie lange und nur wenig ihrer Strafe haben, stehen die von Verbrechen für die Verräther bei Strafe, bei Strafe nicht nur die Strafe!

Kövedy.

Galgen-Vögel...

Pragmatica Sanctio alapján a magyar trónra igényt tarthatnak. Kifejti hogy a törvény egyoldalú be nem tartása veszélyezteti a Habsburg-ház jogigényét s egyúttal felhívja a klérus és a főnemesség figyelmét arra, hogy a dinasztikus és aulikus, a nép érdekeivel ellenkező törekvéseiket a népakarat bármikor összezuhatja.¹²⁰

Az októberi forradalommal kapcsolatban két Bécsben kiadott képes gúnylap is a kamarilla két főalakja ellen irányul. Egyiknek műnyomata *Windischgrätzet* ábrázolja villásreggelijénél, amint a tányérján egy nemzet-ört készül feldarabolni és szövege szerint, abból az alkalomból készült, hogy a bécsi országgyűlés törvénytelennek nyilvánította *Windischgrätz* ostromállapotot és statáriumot hirdető rendeletét.¹²¹ A másik nyomat azt a jelenetet ábrázolja, amint a kamarilla — *Zsófia* képében — az országba akarja csalogatni a szemközti hegytetőn ugrásra készen álló orosz jegesmedvét.¹²² Ennek szövege szintén az előbbi országgyűlési határozattal és a legújabb pesti hírekkel foglalkozik.

A bécsi októberi forradalom által teremtett forró légkörben az uralkodó és a nép közötti ellentétek végre nyílt szakításban robbannak ki. A gúnylapok száma szaporodik és mindjobban közeledik a forradalmi mozgalmakból jólismert formákhoz és elemekhez. A már tárgyalt gyászjelentéseken kívül, körözőlevelek, bűnlajstromok, pokolból küldött levelek,

litániák, gyónás, imák és egyéb, többnyire vallási megnyilatkozásokból kölcsönzött és így a tömegek között népszerűbb alakban jelennek meg az egyre erősebb éllel támadó gúnyiratok.

Az uralkodó személyét sem kíméli többé a H. L. *Back* által *Die 7 Sünden König Ferdinand V.*¹²³ címmel októberben Pesten kiadott gúnylap. Különösen azt veti *Ferdinand* szemére, hogy *Jellačićot* nemcsak rehabilitálta, hanem a megölt *Lamberg* utódául főparancsnokká is kinevezte, hogy a magyar küldöttséget, mely a békülést akarta megkísérelni, milyen megalázó körülmények között fogadta, végül, hogy a magyar minisztériumot önkényesen letette és a magyar országgyűlést törvénytelenül feloszlatta, mielőtt az még feladatát elvégezhetne volna. *Back* két nappal később gúnylapján a kamarilla 9 gonoszát (*Windischgrätz, Jellačić, Radetzky,*¹²⁴ *Metternich, Latour, Sedlnitzky,*¹²⁵ *Lajos* főherceg, *Zsófia* és *Cibini*) szembeállítja a magyarok 9 derék emberével (*Kossuth, Deák, Wesselényi, Szemere, Nyári, Batthyány, Mészáros, Perczel* és *Moga*), akik minden remény szerint győzni fognak a gonoszok felett.¹²⁶ A kamarilla titkainak feltárása a tárgya *Back* azon gúnylapjának, melyben *Zsófia* gyónásának keretében sorolja fel a Magyarországgal szemben gyakorolt politikai ármánykodásának tömegét.¹²⁷

A gúnyt tréfás hanggal vegyítik azok a lapok, melyek egyike „az egész udvari csürhe elleni körözőlevél” formájában¹²⁸ „a világosság napjának” nevezi azt a napot, melyen a császár „schwarzgelb” híveivel és egyéb „tányérnyalóival” az októberi forradalom elől Olmützbe menekült. Másika *Ein brief aus der Hölle* címmel a pokolra valónak nyilvánítja a császár egész környezetét, elsősorban *Zsófiát* és *Latourt*.¹²⁹ Végül *Zsófiának* még az ördögöt is megszégyenítő gonoszságát teszi nevetség tárgyává a *Német* névvel kibocsátott, a kamarilla hőseit kipellengérező mulatságos jelenet.¹³⁰ Az egész „díszes” udvari társaság felvonul ebben *Zsófia* előtt, aki megdorgálja őket, amiért terveit nem vitték elég bátran keresztül és megígérteti velük, hogy ezentúl minden aljasságot hajlandók a magyar nép leigázására elkövetni.

Az októberi események tragikus fordulata azonban csakhamar elnémitja a gúnylapok vidámabb hangját és egyre növekvő erővel adja vissza a tömegek elkeseredését és bosszúvágyát. A *Lengyelty* névvel megjelent *Saget es dem Könige* c. röplap¹³¹ ugyan még mérsékeltabb hangnemben szólítja fel *Ferdinandot*, hogy óvakodjék a szabadság 3 ősellenségétől, *Windischgrätz*től, *Jellačić*től és *Radetzky*től, mert azok gyűlöltté teszik őt népe előtt, de egy „antilatourianus” már nemcsak *Ferdinand*nak, hanem az egész *Habsburg*-háznak összeállítja a bűnlajstromát.¹³² Megállapítja, hogy a márciusi napokban összeomlott uralkodóház tagjai elkövették együttesen mindazokat a bűnöket (hazaárulás, rablógyilkosság, zsványosság, mérgezés, rablás, lopás, csalás stb.), melyek fejében a jelenleg is jogérvényes *Ferenc*-császári törvények szerint a bűnösöknek hatszori halálbüntetés, összesen 150 évi börtön és végül máglyán elégetés járna. A *Ferdinand* gyónásának formájában kiadott gúnylap¹³³ a császár álmával foglalkozik, amelynek folyamán *IX. Pius* pápa — aki az olasz szabadságmozgalmakat kezdetben támogatta a *Habsburgok* ellenében — fejére olvassa a magyarok és a többi szabadságra vágyó nép ellen elkövetett bűneit, melyeket a megrettent *Ferdinand*, ébredése után, siet meggyónni. A tízparancsolat formu-

Windischgrätz beim Cabelkrählein.

Wien und der Belagerungszustand.

Reichstag-Sitzung vom 21. Oktober Abends 8 Uhr; gegenwärtig über 193 Deputierte.

Schusella trägt eine Beschlusse des Gemeinderaths der Stadt Wien vor, worin derselbe die Anzeige macht, daß sie vom S. M. F. Fürst Windischgrätz aus dem Hauptquartier Stammerdorf aufgefordert wird, daß sich ihm alle Civil- und Militärbehörden unterordnen, da er die Stadt Wien in Belagerungszustand erkläre und das Standrecht ausüben werde. Die Beschlusse und das Placet des Windischgrätz wird vorgelesen unter allgemeinem Jischen. Der Präsident Szwella macht die Deputierten auf die Wichtigkeit dieses Gegenstandes aufmerksam und empfiehlt Besonnenheit. Schusella als Berichterstatter des vermannten Ausschusses der hohen Kammer erklärt nach Auseinandersetzung der vielen Gründe ganz ruhig, daß

keine Ursache, weder von Seite des Kaisers noch von einer Militärgewalt vorhanden wäre, das äußerste Mittel, das Standrecht auszuüben, da Sicherheit und Ordnung in Wien nicht unterbrochen worden ist. Der hohe Reichstag erklärt daher einstimmig und unter ungebrochenem Beifall ein solches Verlangen ungesetzlich, demnach das trügliche Vergehen der Comarca entkräftet ist. Die Belagerung durch Placet wird beschloffen.

Neueste Nachrichten.

Nachdem gestern bereits um 5 Uhr früh bei der Maria-Theresien-Linie 300 Mann mit Ecol und Pack zu uns übergegangen — verursachte der Uebergang einer Truppen-Abtheilung von Feld. Ludwig Infanterie bei der Rudolfs-Linie die Alarmirung und das Sturmklängen um halb 11 Uhr,

MACIAR
BESSZAGOS LEVELTAR

lája alapján szerkesztett *Wie das Volk im Jahre 1848 betet* c. népimádság¹³⁴ azt követeli, hogy 1. Ne legyenek a fejedelmeknek idegen tanácsadói, hanem a nép emberei legyenek mellettük. 2. Ne éljenek vissza a nép nevével. 3. Az alkotmányt tartsák szentnek. 4. Tiszteljék a népet és legyenek atyja a népek. 5. Alattvalóiknak sem testét, sem lelkét ne öljék meg. 6. Ne legyenek házasságtörők, mint a bajor királyok, hanem éljenek példás családi életet. 7. Ne lopjanak és ne vessenek ki túlzott adókat, hanem gondoskodjanak a nép jólétéről. 8. Ne tegyenek hamis tanúságot és ígéreteiket tartsák meg. 9. Ne törekedjenek idegen, főleg ne népellenes szövetségre és ne avatkozzanak más birodalom belügyeibe. 10. Ne kívánják elvenni a nép jószágát kiuzsorázás által, adóztassák meg a tőkéseket és az uzsorásokat, de hagyják meg a szegények asszonyát, cselédjét, ökrét, szamarát és egyéb javait.

A litánia formuláját is a szabadság és a forradalom eszméivel tölti ki a *Ferdinand* gyónásáról szóló gúnylap kibocsátója, amikor a „tisza ész” templomában, a forradalom anyjának, a szűzi szent szabadságnak tiszteletére és a magyar—német—olasz nép szentháromságának nevében mondja el a *Ferdinandot* és cinkosait kárhóztató, a magyar szabadságért harcolók és különösen a „közkatonák” nagy áldozatait kiemelő litániát.¹³⁵ Ide sorolható a *D. K. t.* betűjellel kibocsátott *olmützi katekizmus* is,¹³⁷ mely a kamarilla felfogása szerinti 7 halálos bűnként: 1. a szabadságot, 2. egyenlőséget, 3. testvériséget, 4. munkát, 5. hazaszeretetet, 6. polgári öntudatot, 7. áldozatkészséget, az irgalmasság 7 cselekedetét pedig 1. a pánszlávizmust, 2. a reakciót, 3. a népárulást, 4. a bombázást, 5. a feketesárga halállobogó kítűzését, 6. az *Oszták Kurir* c. reakciós lap olvasását és végül 7. az anarchiát sorolja fel. Befejezésül elítéli a háborút mint az emberiség átkát, de megjegyzi, hogy elkerülhetetlensége esetén a magyar nép nem fog visszarettenni tőle, „mert az nyer, aki mer.”

E sorozat egyik legélesebb császár elleni támadását foglalja magában az *Ima Ferdinandért*,¹³⁷ mely Bécs bombázásakor került kiadásra. Ezt a bombázást ugyanis utolsó pillanatig elképzelhetetlennek tartották mindkét fővárosban, bízva *Ferdinand* azon kijelentésében, hogy a népre nem enged lövetni. Ez most lerántotta a leplet a „jóságos” császárról és izzó gyűlöletet szült ellene az októberi forradalom barrikádjain harcoló legkülönbözőbb társadalmi réteghez tartozókban.¹³⁸ Az imádság az ország egykori atyját „Windischgrätz emberhúst kimérő mézárszéke székálló-legényének” nevezi és legalább annyi értelmet kíván *Ferdinand*nak, hogy képes legyen megismerni a szabadság hatalmát és ne engedje a 30 millió ember bizalmából nyert kormánypalcáját az intrikus asszony- és szolganépség játékszeréül felhasználni.

A gyűlölet még fokozódik az osztrák császári himnusz paródiájaként készült *Oesterreichische Volkshymne*¹³⁹ refrainjében:

„Gott verdamme unsern Kaiser,
 Unser Henker Ferdinand,
 Und erlöse uns vom Kaiser,
 Seiner rohen Schinderhand.”

Szörnyű átkot szór a császári hóhér fejére, akinek durva, népnyzó kezétől a nép menekülni akar. Szerzője megjegyzése szerint az osztrák főváros népe akkor énekelte, amikor október 28-án a „legmagasabb udvar kívánságára Windischgrätz bematatót tartott Bécs bombázásából.”

A *Ferdinand*hoz intézett levélformájú gúnylapok sorozatában *Back H. L.*, a császár 7 főbűne után, most még nagyobb felháborodással ír arról, hogyan pusztított el az „isteni kegyvesztettségből lett zarnok” 7 várost.¹⁴⁰ Bombáztatta Prágát, Pestre egy rablóvezért szabadított, Aradra hóhérja 300 bombát dobott,¹⁴¹ ágyúztatta Milano és Velence ősi házait, azután Bécs következett, szülővárosa, mely bálványozta és véres verejtékével táplálta őt, végül Brünnek is bűnhődnie kellett, mert rokonszenvezett Béccsel. Soha uralkodó még ennyire nem uszította egymás ellen alattvalóit s ezért figyelmezteti *Ferdinand*ot, hogy romokon, holttesteken és sírokon át nem lesz képes megszilárdítani trónját, mert ha sikerül is leigáznia a népet, annak erkölcsi erejét semmiféle erőszak meg nem törheti, a nép élni fog és újra szabad lesz.

A császár elleni gyűlölet fokozódásával egyre inkább előtérbe kerül az egész monarchikus államforma időszerűtlenségének tudata, mint a történelmi fejlődés szükségszerű következménye. Szinte sajnálkozva állapítja meg egyik gúnylapunk, hogy császárnak lenni a legrosszabb mesterség.¹⁴² Az abszolutizmus „aranynapjai” véget értek s az aranykorszak után most a „tollkorszak” következik, toll van a kalapokon, toll a kezekben, mindenki ír vagy olvas. A különböző mesterséget űző kézművesek mindegyike hajt valami hasznot a társadalomnak, csak a császárra nincs szükség, mert ő az „idők méhében vajúdo nyolchónapos szabadság” megszületésének még bábája sem lehet. Dr. *Fischhof*,¹⁴³ Dr. *Tausenau*,¹⁴⁴ és *Kossuth* fogják azt a világra segíteni. Még gyászosabb véget jósol a királyoknak a népek nevében az a 2 kongó garasért árult gúnylap,¹⁴⁵ mely azt fejtegeti, hogy a jövőben szerepet cserélnek a nép és a királyok. Eddig a királyok sajnálhatták volna a népet, mert kivették szájából a kenyeret, kiszívták szívéből a vért és csak koldusbotot juttattak neki. De eljön az idő, mikor a király lesz szánalomra méltó, lezuhan trónja magaslatáról és sem az ég, sem a föld nem fogadja be; a gyávák nem félnek tőle többé, a bátrak nem gyűlölik már, senkije sem marad, elfelejtik s végleg le kell tennie.

Két folytatólagosan kiadott röplap szintén a királyság bukását, sőt a köztársasági államforma helyességét magyarázza. Egyik, *Éva egy lánya* nevében¹⁴⁶ közli, hogy Ádám fiai „a tudás minden ágából meríthetnek, csak az állambölcsesség és a kormányzati politikáéból nem”, mert ez az uralkodók számára van fenntartva, bár azok ritkán élnek vele, inkább a „bombázás politikáját” folytatják, mint *Ferdinand* is, aki sorra pusztítatja birodalma fővárosait. Ennek folytatásaként jelent meg a *Honfi* által szignált: *Blätter für Freiheit, Wahrheit und Recht*,¹⁴⁷ mely a szabadságért, igazságért és jogért szállva síkra, kimutatja, milyen káros befolyással van az uralkodó egész országa erkölcsiségére, hogy a népeket az uralkodók, akaratuk és érdekeik ellen kergetik háborúba, mérhetetlen adók által nyomorba döntik s mindebből levonja a következtetést, hogy az egyedül helyes államforma: a köztársasági.

Az októberi bécsi forradalom felszámolása után a reakciós udvari

körök teljes energiájukat a magyarok elleni akcióra összpontosították. Törvénytelen intézkedéseik végrehajtását a tehetetlen *Ferdinand* személye is gátolta még némileg, mert hiszen annak idején esküt tett a magyar alkotmányra és törvényeink megtartására. Keresztülvitték tehát lemondását és a 18 éves, teljesen anyjának, Zsófiának, befolyása alatt álló *Ferenc József*-nek trónraléptetését, aki hajlandó volt a kamarilla legádázabb intézkedéseit is végrehajtani. Tisztán látja ezt az aljas tervet M. *Schwell* röplapjában¹⁴⁸ s olvasóiban is igyekszik tudatosítani a tényt, hogy a kamarilla pokoli terve az, hogy a trónváltoztatással is siettesse a magyar nép kipusztítását, de egyben az igaz ügy győzelmébe vetett hitét és derűlátását is hangsúlyozza, bízva benne, hogy a magyarok egyesült erővel leverik a „pokolfajzat cinkosait” és örülnek majd a dicsőséges jövőnek.

Ferdinand lemondásával befejeződött a császárság „népszerűségének” komédiája, ahogy azt egy röpív formában megjelent satirikus életkép megjeleníti, mely az eseményeket 1848. március 13-tól az év végéig vázolja.¹⁴⁹ Megállapítja, hogy ez az előadás sokezer ember életébe került, halál és nyomor járt a nyomában, a díszleteket *Metternich* eredetije után, megfelelő aljassággal és udvari intrikákkal készítették hozzá. Főszereplői: a tehetetlen *Ferdinand* („Impotent”), az ő tanácsadója, *Zsófia* asszony („Dulcinea Famoso”) és ennek kedvese, a rablóvezér *Jellačić* („Hängebald”). Az életkép 3 jelenetre tagolódik: 1. az aranykor, amelyben az udvar elzárkózik minden szabadságmozgalom elől, az abszolutizmus tombol. 2. az udvar kelepcében. A szabadságot követelő nép és az udvari reakció küzdelme. 3. Ki a győztes? Az erőszak minden próbálkozása ellenére, győzedelmeskedik a szabadság eszméje és a zsarnokokat a felszabadult nép elkergeti.

*

Visszatekintve 1848-as forradalmi tartalmú röplapjaink, röpíveink és gúnylapjaink tömegére, kétségtelen, hogy ez az irodalom figyelmet érdemel. Nem egy darabja képvisel komoly történeti forrásértéket és szolgálja jelentős mértékben a haladó, sőt nem ritkán az akkori idők legforradalmibb eszméinek terjesztését. Értékelésénél viszont tekintetbe kell vennünk, hogy kibocsátóik olykor a hírközlés hitelességénél és megbízhatóságánál többre becsülték üzleti érdekeiket és a szenzációhajhászást. Evvel magyarázható, hogy még a baloldal lapja, a *Márczius Tizenötödike* is támadta egy alkalommal a „Gyurján és Bagó nyomdák által kiadott megtévesztő tartalmú röpíveket”, melyek nagyrésze azóta el is kallódott. *Nyári* Pál pedig a magyar képviselőház 1848. szeptember 29-i ülésén indítványozta, hogy „a plakátirodalomra némi előleges felügyelet legyen.” Többségükben azonban a maguk kissé naiv előadásmódján is, előremutatók, jellegzetességük és jelentőségük elsősorban az, hogy a forradalomnak plebejusi vonalát képviselik, abból erednek és arra hatnak vissza. Névtelen, vagy álnevet viselő kibocsátóik, részben óvatosságból, részben azért maradtak az ismeretlenség homályában, mert egyéni érvényesülési törekvéseik nem voltak. Egy hang voltak csak a népből, a tömeg hangulatát és a forradalomnak éppen a nép felé forduló arcukat tükrözték. Amikor rámutatnak a hibákra és leleplezik az udvari reakció minden aljas fondorkodását, a nép legkülön-

bőzőbb rétegében tudatosítják a forradalmi szellemet és erősítik a forradalom tömegbázisát. Termésük akkor a legdúsabb és legerőteljesebb, mikor az őszi hónapokban a forradalomnak ez az erős nép felé fordulása bekövetkezett. Hogy ez a fordulat egyáltalán lehetővé vált, hogy olyan átütő erejű lett s olyan lendületet adott nemcsak *Kossuth* és társai politikai harcainak, de a szabadságharc akkori katonai sikereinek is, ebben kétségtelenül részük volt ezeknek a tömeg közé lehatoló, a forradalom erős hátvédjét, a pesti utcát mozgósító, gyűjtóhangú röpíveknek. Az elnyomott milliók panaszainak, a gyarmati kizsákmányolás elleni kifakadásnak, az alsóbb néposztályok felemelkedése és a szabad népek nemzetközi összefogása szükségességének, az arisztokrácia, a bürokrácia és a zsarnokság elleni gyűlöletnek ilyenfokú, a viszonyokhoz képest hatalmas arányú publicitással, ezek a röpívek adtak Magyarországon első ízben hangot. Ez vitathatatlanul pozitív értékük és ezen a területen feltétlenül nagy fejlődési lehetőséget nyitottak annak a politikai röplapirodalomnak, mely 1919-es forradalmunknak és az utána illegálitásba kényszerült haladózellemű mozgalmaknak nemcsak kísérője, de előrelendítője is volt s amely a tömeg mozgósításának ma is egyik jelentős és gyakran használt eszköze.

Jegyzetek

1. Brocher = füzni (francia).
2. Mayer, A.: *Wiens Buchdrucker Geschichte 1482—1882*. Wien, 1887. II. 381. l.
3. Révai József: *Magyar szabadság — világszabadság. Marxizmus, népiesség, magyarság*. Bp. 1949. 178. l.
4. Beidtel, Ignaz: *Geschichte der österreichischen Staatsverwaltung*. Innsbruck, 1896. II. köt. 80. l.
5. (Elhanyagolható mennyiség.)
6. Vö. Tolna m. állandó bizottmányának jelentésével és felhívásával a nyugalom fenn-tartására. (OL. Kossuth-archiv, fasc. 567.)
7. *Hirlapirodalmunk a XIX. században*. Vasárnapi Újság 1865. 53. sz. 674—675. l. és Magyar Könyvszemle 1877. évf. 236—243. l.
8. (*Szatirikus ellenzéki röplap.*) Orsz. Széchenyi Könyvtár. Hírl. 4334.
9. (*A felszabadult sátán.*) Orsz. Széchenyi Könyvtár. Hírl. 4333.
10. (*A verebek és más madarak pesti nagygyűlése.*) Uo. 4340.
11. (*A pesti Mefisztó.*) 1847/48. Uo. 23. 836. sz.
12. (*A budapesti kofák gyűlése.*) *Színnyei : i. m. uo.* és Kereszty István: *A magyar és magyarországi időszaki sajtó áttekintése 1705—1867*. Bp. 1916. 22. l.
13. (*Macskazene.*)
14. *Márczius Tizenötödike*, 1848. évf. 30. l.
15. Armand Marras szerkesztésében 1847-től megjelenő legnagyobb radikális párizsi lap.
16. *Ember Győző adata, Fényes Elek nyomán. (Magyar parasztmozgalmak 1848-ban. Forradalom és szabadságharc 1848—1849. Bp. 1948. c. mű 196. l.)*
17. Vö. Nemes Dezső: *A munkásság szerepe az 1848/49-es forradalomban*. (Társad. Szemle 1948. évf. 186—196. l.)
18. *Firtinger Károly: Ötven év a magyarországi nyomdászat közelmúltjából*. 159. l.
19. *Ballegier, A.: Geschichte der österreichischen Revolution*. 399—400. l.

20. Ld. alább: *Erfreuliches aus Wien* c. röpívet.
21. Vö. Behrend F.: *Die literarische Form des Flugschriften*. (Zentralblatt für Bibliothekswesen Jg. 43. Leipzig 1917. 23—24. l.)
22. *Firtinger i. m.* 146. l.
23. Így a debreceni Ref. Kollégium Nagykönyvtárában 1854-ben a politikai rendőrhatalóság minden szabadságharci nyomtatványt és emléket konfiskáltatott. (Varga Zsigmond *A kollégiumi nagykönyvtár*. Debrecen, 1945. 110. l.)
24. Vö. Révai József: *Marx és a magyar forradalom. i. m.* 79. l.
25. *Metternichs Reise-pass*. OL. — Orsz. Levéltár. — 1848/49-es nyomtatványok, fasc. 2. és 12.
26. *Metternichs Sündenregister* Pest, III. 1848. Trattner-Károlyi ny. 14. l. O. o. fasc. 2.
27. Buda, Magy. Egyet. ny. 7 l. Uo. fasc. 12.
28. *Metternichs Sein und Nichtsein*. Buda, Bagó ny. 8 l. Uo. fasc. 5.
29. *Metternich, Mörder des jungen Napoleons*. Wien, VIII. 1848. I. N. Fridrich 2 l. Uo.
30. Buda-Pest, Beimel ny. 1848. III. 15. Uo.
31. *Valóság* c. lap 1947. 4. sz. 280—281. l.
32. Kormány megbízásból külön füzetben is kiadták: *A király tanácsadója magyarázza a népnek az új törvényeket* c. 52 l. OL. id. gyűjt. fasc. 5. Terjedelme már túllépi a cikkünk keretébe tartozó nyomtatványokét.
33. *Die confessionale Frage in Oesterreich 1848*. Wien, 1882—1889. 60—61. l.
34. Megjelent a győri *Hazánk* c. lap 186. sz.-ban és klny.-ban is.
35. *Ki adta a szabadságot a népnek? — Császár-e vagy a király vagy a magyar országgyűlés?* 5 l. Orsz. Széchenyi Könyvtár Hírl. 1103.
36. A falragaszokon közreadott magyar—német szöveg kelte: Pest, IV. 9. Landerer—Heckenast ny. OL. Fasc. 2.
37. *Was ist Neues geschehen am Juden-Schabbes den 1. April in Pesth? De repüblík Kökarde, a Schraiben vüm Heilmann Lewy an Schmäle Ichternitz in Mischkolz.* 4. l. OL. fasc. 2.
38. Az író valódi neve: Boross Mihály, a röpirat adatai: Bp. Híradó Pest, 1848. Beimel ny. 8. l. OL. fasc. 11.
39. 6. l. Csonka. OL. fasc. 11.
40. Nyom. Miskolc. OL. fasc. 2.
41. Pozsony, [III. 24.] 1848. Schmid—Busch ny. 27. l. OL. fasc. 2.
42. Buda, V. 21. 1848. 2 l. Ára: 1 kongó garas, amit a költő az önkéntesek foglalójára adott. OL. fasc. 4.
43. Marosvásárhely, 1848. V. 23. Röplap. Uo.
44. 2 l. OL. fasc. 13.
45. Pest, III. 27, 1848. Landerer—Heckenast. OL. fasc. 2. és a *Pesti Hírlap* 1848. III. 28-i száma címlapján.
46. Pest, III. 31. 1848. Landerer—Heckenast. OL. fasc. 2.
47. Vö. Horváth Mihály: *Magyarország függetlenségi harcának története*. Genf, 1865. I. 536—38. l.
48. [Pest] Lukács és társ. OL. fasc. 11. és Orsz. Széchenyi Könyvtár Plakát, 1848.
49. [Pest] 1848. IX. Kozma Vazul ny. OL. fasc. 6. Facsimilében közölve: *Forradalom és szabadságharc 1848/49.* c. műben, 72. l.
50. Szept. 19. és 22-én tűzte, a parasztság követelésére, napirendre a képviselőház a szőlő-dézsma elengedésének kérdését.
51. [Pest, 1848. X. 20.] OL. fasc. 8.
52. Célzás arra, hogy mivel a főnemesi és főtiszti réteg egy része nem volt hajlandó a császár nevében támadó bán ellen harcolni, az országgyűlés is bizalmatlan volt irántuk. (Vö. Horváth Mihály *i. m.* I. 467—70. l.)
53. *Steckbrief zur Verfolgung des der Hölle entsprungenen Baron J. Jelachich*. [Pest.] Lukács ny. OL. fasc. 8.
54. *(Mit csinál a mihaszna J.?)* [Pozsony, X. 8.] Belnay ny.
55. *Waldapfel* József ismertette. (Csillag 1948. 5. számában.)

56. *Schweii: Zankduett.* [Pest, 1848. X. 14] Eisenfels ny. Ára: 2 kr. v. p.
57. A költemény *Lamberg, Zichy, Latour* megöletése és a királyi család Olmützbe menekülése után készülhetett.
58. Szarvas, Réthy Lipót ny. 8 szltan. 1. Címlapján *Lamberg* elfogatását ábrázoló nyomat. OL. fasc. 12.
59. Szarvas, 1848. 5 szltan 1. OL. fasc. 12 és 13.
60. *Die Hinrichtung des Grafen Eugen Zichy.* [Pest, 8. X. 1848.]. Univ. Druckerei. OL. fasc. 7. és 10.
61. Szarvas, 1848. Kiad. és ny. Réthy Lipót. 4. 1. OL. fasc. 12. A költemény *Greguss Ágost Versei.* Bp. 1882. c. műben nincs meg.
62. Pozsonyi származású ügyvéd. Résztvett a *Mack-féle* erdélyi összeesküvésben és várfogságban halt meg 1855-ben. (*Firtinger i. m.* 142, 159. 1.).
63. Selmec, [1838] Lorber F. ny. OL. fasc. 11.
64. *Szegfi* Mór a pesti magyar nyelvterjesztő egyesület titkára, népies tárgyú költői munkák szerzője. Röplapon megjelent költemény [Pest]. Landerer—Heckenast. OL. fasc. 11.
65. Landerer—Heckenast. 2 l. OL. fasc. 13. Német fordítása: *An die Könige Buda, Bagó* ny. 2 l. Uo.
66. Tamás Ernő: *Sajtópörök 1848—49-ben.* (A Sajtó IX. évf. 1953. 3—4. 1.)
67. Vö. *Dienes* András: *A Petőfi titok.* Bp., 1949. 28—29. l.
68. (*Petőfi Királyokhoz* címzett verse ellen.) Debrecen, Városi ny. 2 l. OL. fasc. 13.
69. *Ferenczi* Zoltán: *Petőfi életrajza.* Bp., 1896. IV. 223. l.
70. Uo. 642—43. l.
71. Vö. *Mód* Aladár: *Pártharcok és a kormány politikája 1848—49-ben.* (*Forradalom és szabadságharc 1848/49.* 49—50. 1.).
72. Az Orsz. Széchenyi Könyvtár Hírlaptárában a *Pesti Hírlap* aug. 30-i 147. sz. mellé kötve 4. l. — *Egressy* Ákos: *Emlékeim a szabadságharcból.* Bp., 1893. c. művében azzal a megjegyzéssel nyomatta le újra, hogy az eredetiből már alig van másolat.
73. Szeged, XI. 11. 1848. Grün J. ny. 1 lev. OL. fasc. 9. és 11.
74. Mindkét kiadás OL. fasc. 13. s a *Népelem* c. lap 1848. X. 20-i számában is.
75. OL. fasc. 13.
76. A felhívás a *Népelem* 1848. IX. 19-i számában jelent meg. Tekintettel arra, hogy a lap szerkesztői és kiadói: *Madarász* László, *Madarász* József és *Mérei* Mór voltak akkor, feltehető, hogy az *M.* egyik *Madarász* testvér betűjele.
77. Nyom. Székesfejérvárott. 4. l. OL. fasc. 12.
78. Vö. *Andics* Erzsébet: *A nagybirtokos arisztokrácia ellenforradalmi szerepe 1848—49-ben.* Bp., 1952. II. 200. l.
79. Ld. a *Március* Tizenötödike *Monarchia és respublica* c. cikket. (1848. IX. 30. 171. sz. 685—86. 1.).
80. Selmeci hivatalnoksaládból származott. 1845—48-ban a *Jelenkor* c. lap s. szerkesztője.
81. *Táncsics Mihály országgyűlési képviselő* kiad. Kozma Vazul ny. OL. fasc. 7.
82. Nyom. Debrecen Városi ny. 8. l. OL. fasc. 9.
83. Pest, 1848. Lukács ny. OL. fasc. 9.
84. Bp., 1848. XI. 9. 2. l. OL. fasc. 9. és a *Közlöny* 179. sz. (1848. XII. 6.).
85. A manifesztumok részletes ismertetését ld. *Szeremlei* Samu: *Magyarország krónikája.* Bp., 1867. I. 285. l.
86. (*Amit mindenkinek tudni kell.*). A röpívek kibocsájtója *A. A.* betűjelet használ. Lenck S. ny. Sopron és varians plny.: Pest, Lukács ny. 2. l. OL. fasc. 12.
87. (*Tudja meg ezt is mindenki!*) Pest, Müller Adolf ny. 4. l. OL. fasc. 13.
88. *Zweites Blatt. Ein Jeder muss es wissen! Wer kann, wer wird jetzt Ungarn retten?* [Pest,] Lukács ny. 4. l. OL. fasc. 12.
89. *Schreckliche Entdeckung. Die blutlehzende Camarilla hat sogar in unsener Nati onal—Versammlung ihre Helfers-Helfer angeworben.* Lukács ny. 2. l. OL. fasc. 6.

90. *Ungarn muss siegen, oder Oesterreich ist verlohren.* [Pest, IX. 9.]. OL. fasc. 11. Ua. Wien, Klopff—Eurich Druck. Uo. fasc. 6.
91. *(Magyarországot megmentették. Ausztria fennmarad.)*. Buda Univ. Dr. OL. fasc. 13.
92. Október 7-én tették le Roth és Phlippovič, Jellačić tábornokai Ozoránál, Perczel Mór előtt, csapataikkal együtt a fegyvert.
93. *(Magyarország szabadsága, mindnyájunk szabadsága!)*
94. *(A szabadság nagy vértanúja Wesselényi és a bécsi Reichstag.)* Pest, 1848. Eisenfels ny. OL. fasc. 13.
95. *Latour im Ofenloch. (Latour a kályhalyukban).* Lukács ny. OL. fasc. 7.
96. *(Hol van a császár? Milyen sors vár a császári családra?)* [Pest, X. 11. 1848.] Müller A. ny. Uo.
97. *Nachrichten aus Wien und Arad* [Pest] Müller A. OL. fasc. 12.
98. Aulának nevezték akkor a bécsi egyetemisták és főiskolások forradalmi tömörülését.
99. *Hentzi*, Buda későbbi császári védője.
100. A reakció szerepét a parasztmozgalmak szításában ld. *Ember Győző i. m.* 244—45. l.
101. *Erfreuliches aus Wien!!! Triumph der ungarischen Truppen. Triest und Venedig. Die Kamarilla hat neuerdings einen Schlag bekommen.* Pest. Eisenfels ny. OL. fasc. 12.
102. 1848. okt. 7-én tették le 7500 emberükkel a fegyvert. Az ítélet végrehajtására nem került sor, sőt a bűnügyi eljárást is később felfüggesztették.
103. *N. G. Jelachich eine halbe Stunde vor Wien* (Pest. X. 13. 1848) Eisenfels ny. OL. fasc. 12.
104. A magyar segítség elmaradása okainak feltárását ld. *V. Waldapfel Eszter: A forradalom és szabadságharc levelestára.* II. XV—XX. l.
105. *(Höchstwichtiges aus Wien.) (Nagyfontosságú hírek Bécsből.)*. [Pest, X. 11. 1848] Eisenfels ny. OL. fasc. 7.
106. *(Halljad Európa! Hallja meg minden nép!)*
107. *(Haupt-Galgenwögel). (Fő akasztója-virágok.)*. Hauptverzeichniss aller derjenigen Individuen, die in unseren Freiheitstagen durch ihre reactionäre Gelüste zum Strick reif geworden sind. [Pest, X. 25. 1848.] Müller A. ny. OL. fasc. 8.
108. *Ferdinand und seine Völker. (Ferdinand és népei.)* [Pest, XI. 3. 1848.] Müller A. ny. OL. fasc. 9.
109. Felsorolásukat ld. *Helbert i. m.*
110. *Partezettel*. Wien, IV. 8. 1848. Klopff-Eurich. OL. fasc. 2.
111. A *Wiener Studentenblatt* és *Der Stürmer* kiadója. *Arbeiter Unruhen, Wer trägt die Schuld an den Arbeiter-Aufstand, Einige Bemerkungen über die Wiener Arbeiter-Ereignisse* stb. szerzője.
112. *Mitternächtliches Gespräch des Kaiser Joseph mit Kaiser Ferdinand... am 25/26 April 1848.* 4. l. OL. fasc. 2.
113. *Ein Wort an Frau Cibini u. Sturmfeder.* Wien, M. Lell. OL. uo.
114. A *Mann den Volkes* c. folyóirat szerkesztője.
115. *Die Hofkamarilla* Wien. J. N. Fridrich. OL. fasc. 11.
116. *Bombelles* Henriknek, *Ferenc József* nevelőjének és *Cibbini* Katalinnak, az udvar két reakciós alakjának gúnyneve.
117. *Partezettel den Camarilla* Belnay ny. OL. fasc. 5.
118. *Memento mori. Parthe-Zettel der Schwarzgelben* Schmid ny. Uo. fasc. 6.
119. *Die Kamarilla triumphirt!* IX. 13. Eisenfels ny. [Pest] Uo.
120. *D. A. Ott: Eine wohlgemeinte Denkschrift an alle Prinzen und Prinzessinen der österreichischen Dynastie.* Buda, IX. 24. 1848. Kozma ny. 4. l. OL. uo.
121. *Windischgrätz beim Gabelfrühstück.* (Wien) 2. l. OL. fasc. 8.
122. *Wie die Camarilla den russischen Eisbären in's Land locken möchte.* 2. l. Uo.
123. *(Ferdinand király 7 bűne)* Pest, X. 9. 1848. Eisenfels ny. OL. fasc. 7.
124. Az olaszországi osztrák haderő főparancsnoka.
125. A bécsi rendőri és főcenzori hivatal elnöke, *Metternich* reakciós rendszerének egyik fő támasza.

126. *Drei mal drei ist neune.* [Pest, X. 11. 1848.] Lukács ny. OL. fasc. 7.
127. *Die Geheimnisse der Kamarilla. Erzherzogin Sophie hat gebeichtet.* (Fest, X. 17.) Lukács és társ. ny. OL. fasc. 8. és 11.
128. *Steckbriefe für die ganze Hofbagage.* [Pest, X. 13.] Eisenfels ny. Lantosy könyvesboltjában árusították. OL. fasc. 7.
129. *Ein Brief aus der Hölle. Latour an Sophie.* [Pest, X. 16.] Müller A. ny. OL. fasc. 8.
130. *Die Helden der Camarilla.* Kranklachende Scene von Michael Schreilaut. [Pest, X. 17.] Eisenfels ny. Uo.
131. *(Mondjátok meg a királynak.)* [Pest, X. 17.] Eisenfels. Uo.
132. *Sündenregister des Hauses Habsburg.* [Pest, X. 20.] Müller A. Uo.
133. *Kaiser Ferdinands Beichte.* [Pest, X. 21.] Eisenfels. Uo.
134. *(Hogyan imádkozik a nép 1848-ban?)* [Pest, X. 23.] Eisenfels. Uo.
135. *Grosse Litaney im Gottestempel der reinen Vernunft, zu Ehren der heiligen Jungfrau Freiheit.* [Pest, X. 26.] Eisenfels ny. OL. fasc.-8.
136. *Ollmützer Katechismus. Die 7 Todsünden.* [Pest, XI. 2.] Lukács és társ. 2. l. „Preis 6 Kr. W. W.” OL. fasc. 9.
137. *Gebet für den einstgeliebten Landesvater Ferdinand, nunmehr Bankknecht beim Menschenfleischschrotter Windisgrätz in der grossen Völkerschlachtbank.* Ol. fasc.8.—
138. Az egyetemi ifjúság, a hozzájuk csatlakozott nemzetőrség mellett, ekkor jut először fegyverhez a munkásság is és tömegesen csatlakozik a felkelőkhöz. (Vö. R. Endres: *Wien, 1848. Ausstellung im Wiener Rathaus.* [Wien, 1948.] 44. l.)
139. Gesungen am 28. Oktober 1848 bei Gelegenheit der, auf Verlangen des allerhöchsten Hofes stattgefundenen Aufführung der hochfürstlich Windischgrätzschen Bombardement von Wien. [Pest, X. 28. v. XI. 1.] Eisenfels ny. OL. fasc. 8.
140. *Die 7 Städte: Prag, Mailand, Venedig, Pesth, Arad, Brünn u. Wien.* Epistel an den Kaiser Ferdinand. [Pest, XI. 7.] Lukács és társ. ny. Preis 3 Kr. Cm. OL. fasc. 9. és 13.
141. *Berger János altábornagy, Aradvár parancsnoka a várost többször lövette, egy-egy alkalommal 100-on felüli ágyúlovással.*
142. *Kaiser zu sein ist halt die ärgste Profession.* [Pest, X. 27.] Kozma B. ny. OL. fasc. 8.
143. F. Adolf (1816—1893) óbudai születésű, 1848-ban orvosként működik Bécsben és ott a márciusi forradalom első szónoka, az egyetemi ifjúság szervezője és pozsonyi küldöttségének vezetője.
144. T. Karl (1818—1873). Hírlapíró, a bécsi Demokratikus Egyesület elnöke. Az októberi bécsi forradalom leverése után Pesten agitál az osztrák nép szabadsága mellett, hogy a magyarok segítségét és rokonszenvét megnyerje.
145. *Prophezeiung der Völker an die Könige. Du armer, armer König* [Pest, XI. 5.] Eisenfels ny. OL. fasc. 9.
146. *Eine Tochter Eva's: Blätter vom Baume der Erkenntniss.* Eisenfels, 2. l. Preis: 6 Kr. W. W. Uo.
147. [Pest, XI. 1848] Eisenfels. 2. l. Preis einer Lieferung 2 Kr. C. M. OL. fasc. 9.
148. *Unerhörtes! Kaiser Ferdinand hat abgedankt, und Franz Joseph den Thron bestiegen.* Beleuchtung dessen Folgen. Pesth, XII. 10. 1848. Lukács és társ. ny. OL. fasc. 10.
149. *K. K. Hofschundkomödie unter dem Titel: Ferdinand's Anfang, Glück und Ende, oder: Der gütige muss viel leiden...* [Pest] Müller A. ny. OL. fasc. 13.

Revolutionäre Flugblätter und Schmähschriften im Jahre 1848

POSONYI ERZSÉBET

Flugblätter und Flugschriften sind im allgemeinen fallweise erscheinende Publikationen, Ephemeriden von geringem Umfange; zu Beginn ihrer Entwicklung erscheinen sie als Vorläufer der Zeitungen, im Unterschied zu diesen letzteren werden sie nicht mit gebundener Periodizität veröffentlicht, sondern bloss der Aktualität und meist bestimmten Zwecken entsprechend herausgegeben. Sie wenden sich an die breiten Massen, an den Mann auf der Strasse. Diesen trachten sie mittels ihrer grossen Publizität und dem knappen, leicht fasslichen Inhalt ihren Zwecken gemäss zu informieren und auch zu lenken.

Von den, durch berittene Kuriere übermittelten schriftlichen Botschaften der Feudalherren bis zur Erfindung des Buchdrucks, über die Schnellpresse bis zum heutigen Stande der Nachrichtenvermittlung führte ein weiter Weg, der hinsichtlich der Flugblätter auch schon deshalb beachtenswert ist, da die Entstehung und Entwicklung dieser Gattung in engem Zusammenhange mit den einzelnen Phasen der sozialen Entwicklung steht. Zur Zeit des Niederganges der feudalen Gesellschaftsordnung wurden in den Flugschriften die immer krasserem Widersprüche innerhalb der wirtschaftlichen und sozialen Verhältnisse zum Ausdruck gebracht. In neuerer Zeit erscheinen sie als allgemein verwendetes, wirksames Mittel zur Verbreitung des Humanitätsgedankens und der auch in Beziehung auf die Gesellschaftsordnung geforderten Reformation. Für die Bauernkriege in Deutschland, die ungarischen Freiheitsbestrebungen des XVII. Jahrhunderts, für die bürgerlichen Revolutionen verdienen Flugblätter, Flugschriften, Pamphlete nicht nur als wertvolles historisches Quellenmaterial Beachtung, sondern sie sind auch als Triebkräfte und wirksame Waffen in den Kämpfen ihrer Entstehungszeit des Interesses wert.

Auch das Jahr 1848 brachte einen grossen Aufschwung der Flugschriftenliteratur mit sich. Am Anfang stehen die zahlreichen Pamphlete gegen den in der Feberrevolution gestürzten Bürgerkönig *Louis-Philippe*; sobald dann die Presse in Wien und in Pest zufolge der Märzrevolution das Joch der zweihundert Jahre währenden Kontrolle seitens des Habsburger-Regimes abgeschüttelt hat, nimmt die Zahl der in den beiden Hauptstädten veröffentlichten periodischen Schriften in grossem Ausmasse zu. Die zu Beginn des Jahres 1848 in Wien erschienenen 35 Ephemeriden vermehren sich im Laufe des Jahres um 135 Publikationen; diese Spitzenleistung wurde von der Wiener Presse erst im Jahre 1888 überboten. In Ungarn steigt die Zahl der zwischen 1841—1847 veröffentlichten 104 Periodica im Jahre 1848/49 auf 186.

So wie die revolutionären Bewegungen der beiden Hauptstädte historisch eng miteinander zusammenhängen, lassen sich auch hinsichtlich der Flugschriftenproduktion Parallelen feststellen, besonders in Bezug auf die satirisch gehaltenen Veröffentlichungen. Dies ist umsoweniger verwunderlich, als ja die beiden, nach Freiheit dürstenden Völker gemeinsame Ziele verfolgten und auch der Gegenstand ihrer Angriffe derselbe war: das absolutistische Regierungssystem und dessen hauptsächliches Instrument, die Kamarilla.

Die nahe Verwandtschaft zwischen den Flugschriften Österreichs und Ungarns kommt dadurch umso deutlicher zum Ausdruck, als eine grosse Zahl der ungarländischen Spottschriften in deutscher Sprache verfasst ist. Ihre Verfasser sind — soweit sich dies aus den wenigen Angaben feststellen lässt — in vielen Fällen fortschrittlich gesinnte, von starkem Nationalgefühl beseelte Journalisten, Buchdrucker und Korrektoren, die aus dem deut-

schen Sprachgebiet stammen; ihr Leserpublikum geht aus den Kreisen der Pester Handwerker und Kaufleute hervor, denen damals das Deutsche noch geläufiger war als das Ungarische. In den ungarisch veröffentlichten Flugblättern macht sich der bissige Hohn, der dem ungarischen Volkscharakter weniger entspricht, seltener geltend, als in den deutschsprachigen. Ihre Verfasser sind *Petőfi* und sein Kreis: junge Juristen, Rechtsanwälte, Lehrer und Mitglieder der oppositionellen Klubs. Von diesen Männern wurde der Kampf gegen die Reaktion und die Idee der Revolution ebenso kühn und heftig verkündet, als von ihren Gesinnungsgenossen jenseits der Grenze. Dieser Kampf mündete nicht selten in die Bestrebungen der grossen Gemeinschaft der Völker ein, wie ja auch die äussere Erscheinungsform unserer revolutionären Flugblätter und Pamphlete (Trauernachrichten satirischen Inhalts, Reisepässe, Formeln des kirchlichen Glaubens) einen gewissen internationalen Charakter aufweist, und ihre Verbreitung und Wirkung über die Grenzen des Landes hinausgeht.

Unsere revolutionären Flugblätter spiegeln die Entwicklung der ungarischen Revolution und des Freiheitskampfes im Jahre 1848/49 getreu wider, sie können daher den einzelnen Phasen dieser Entwicklung entsprechend gruppiert werden.

Die Produkte der im März 1848 einsetzenden ersten Phase feiern die Errungenschaften der Revolution und machen diese dem Volke bekannt. In den Flugblättern aus dieser Periode herrschen noch Loyalität und Königstreue vor; man vertraut noch den Versprechungen des Herrschers, wenn man auch schon hinweist auf die begangenen Fehler, die herrschenden Misstände verurteilt und den König vor dem Einfluss seiner reaktionären Umgebung warnt. Die Angriffe richten sich aber noch nicht gegen *Ferdinand* selbst, sondern gegen *Metternich* und die verhasste Kamarilla.

Die zweite Gruppe der Flugblätter hängt mit der im September 1848 erfolgten Wendung und dem Beginn des ungarischen Verteidigungskampfes zusammen, der einsetzte, als das Doppelspiel des Wiener Hofes mit dem heimlich in aller Weise unterstützten Banus von Kroatien, *Jellačić* offenkundig wurde. Die Revolution nahm da eine Wendung nach links; man erklärte den Unterdrückern offen den Krieg und rief das ganze Volk unter die Waffen. Diese Wendung kommt in dem immer schärfer werdenden Ton unserer Flugblätter zum Ausdruck, in den höhnischen Steckbriefen und Reisepässen gegen *Jellačić* und seine Protektorin, die Kaiserin-Mutter *Sophie*, sowie in den Spottliedern auf den hingerichteten Landesverräter *Ödön Zichy* und den in Pest gehenkten kaiserlichen Kommissar Ungarns, *Lamberg*. Die ungarländischen Flugschriften in deutscher Sprache, die als Extraausgaben der Zeitungen, in Form von „Plakaten“ erschienen, bringen Kommentare zu den neuesten Ereignissen, enthüllen die wahre Sachlage (*Ein Jeder muss es wissen*), weisen auf die Wichtigkeit des gemeinsamen Kampfes der Ungarn und Österreicher hin (*Ungarn muss siegen, oder Österreich ist verloren*), (*Ungarn ist gerettet, Österreich erhalten worden*), und appellieren an die grosse Gemeinschaft aller Völker (*Hör's Europa! Hör't es alle Völker!*).

Die dritte Gruppe steht in Zusammenhang mit der Wiener Oktoberrevolution, die ausbrach, als österreichische Truppen sich weigerten, gegen die Ungarn zu kämpfen. Damals hört schon alle Schonung auf: der verhasste Kriegsminister *Latour* wird vom Volke mit dem Tode bedroht (*Latour im Ofenloch*); der blutgierige *Windischgrätz* erscheint als Menschenfresser (*Windischgrätz beim Gabelfrühstück*); der einst „gütige“ Kaiser *Ferdinand* wird aus einem „Landesvater“ zu einem Henker, der seine eigene Hauptstadt bombardieren lässt und sein Volk mit Feuer und Schwert verfolgt. Die Verfehlungen des Herrschers werden in Form von satirischen Beichtbekenntnissen, Litaneien, Zehn Geboten und höhnischen Parodien auf die Volkshymne aufgedeckt. Dies bezieht sich auf die deutschsprachigen Flug- und Schmählblätter, aber auch in den ungarischen wird der Bruch mit den verschiedenen Institutionen des Königtums gefordert, das gesamte Volk zum Kampfe aufgefordert, der Gedanke der Republik — von *Petőfi* schon im März 48 aufgeworfen — findet immer mehr Anklang und das *Republikanische Blatt* tritt auf den Plan.

Ein Grossteil der 48 erschienenen revolutionären Flugblätter weisen den höher ent-

wickelten, volksmässigen Aspekt der bürgerlichen Revolution auf. Sie bringen die Stimmung grosser Volksmassen zum Ausdruck und erwiesen sich als geeignete Mittel diese Stimmung zu lenken und zu leiten; die Wege, die nach Ansicht der Flugblätter eingeschlagen werden sollten, um eine Lösung der Probleme herbeizuführen, erscheinen meist als die einzig richtigen, jedoch bleiben die Flugblätter nicht immer frei von Demagogie und Spekulation auf die Geldbörse des sensationslüsternen Publikums.

Die Verfasser dieser Flugblätter bleiben meist im Dunkel. Sie wollen nicht mehr sein, als eine Stimme aus dem Volke. Sie verewigen die geringfügigen Momente und Begleitscheinungen der aktuellen Ereignisse, die von der offiziellen Geschichtsschreibung ausser Acht gelassen werden. Der positive Wert dieser Flugschriften besteht darin, dass sie der Unzufriedenheit der unterdrückten Massen, der Notwendigkeit eines Zusammenschlusses der freiheitliebenden Völker, dem Hass gegen die Aristokratie, Bürokratie und Tyrannei mit einer in Ungarn für diese Zeit verhältnismässig grossen Publizität Ausdruck verleihen. Inhaltlich und gattungsmässig öffnen sie der politischen Flugschriftenliteratur weite Tore, die in unserem Vaterlande jede fortschrittliche Bewegung nicht nur immer begleitete, sondern auch förderte.